

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Karolinos Matkevičiūtės,
V kurso, baudžiamosios teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas/ Master Thesis

**Profesinės pareigos vykdymas kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė
Discharge of professional duty as circumstance eliminating criminal liability**

Vadovas: prof. dr. Aurelijus Gutauskas
Recenzentas: prof. dr. Jonas Prapiestis

Vilnius

2021

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe analizuojamas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 30 straipsnyje įtvirtintos baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, profesinės pareigos vykdymo, reglamentavimas Lietuvos teisėje, pasitelkiant teisės doktrinos, teismų jurisprudencijos bazę. Profesinės pareigos vykdymas vertinamas kitų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių kontekste, analizuojamos baudžiamajame įstatyme numatytos teisėtumo sąlygos profesinės pareigos vykdymui bei sukeltos žalos ribų analizė doktrinoje bei teismų praktikoje.

Pagrindiniai žodžiai: profesinė pareiga, profesinės pareigos vykdymas, baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, baudžiamoji atsakomybė, žala.

This master's thesis analyzes the circumstances eliminating criminal liability, the performance of professional duty and the regulation of Lithuanian law established in Article 30 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania, using the basis of legal doctrine and court jurisprudence. The performance of a professional duty is assessed in the context of other circumstances eliminating criminal liability, the conditions of legality provided for in the Criminal Law for the performance of a professional duty are analyzed, and the limits of damage are analyzed in doctrine and court practice.

Keywords: professional duty, performance of professional duty, circumstances eliminating criminal liability, criminal liability, damage

TURINYS

ĮVADAS	4
1. BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ ŠALINANČIŲ APLINKYBIŲ SAMPRATA	6
1.1. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, bruožai.....	6
1.2. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, rūšys	8
2. PROFESINĖS PAREIGOS VYKDYMAS KAIP BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ ŠALINANTI APLINKYBĖ.....	12
2.1. Profesinės pareigos vykdymo samprata.....	12
2.2. Profesinės pareigos vykdymo teisėtumo sąlygos.....	15
2.2.1. Įstatymų apibrėžta pareiga veikti	16
2.2.2. Reikalavimas neviršyti įstatymų ar kitų teisės aktų suteiktų įgaliojimų.....	20
3. VERTINAMIEJI ŽALOS DYDŽIO ASPEKTAI PROFESINĖS PAREIGOS VYKDYMO ATVEJU.....	33
3.1. Profesinės pareigos vykdymo santykis su kitomis baudžiamąją atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis	37
3.1.1. Profesinės pareigos vykdymas ir būtinoji gintis	37
3.1.2. Profesinės pareigos vykdymas ir būtinasis reikalingumas.....	40
3.1.3. Profesinės pareigos vykdymas ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas.....	43
IŠVADOS	48
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS	50
SANTRAUKA.....	55
SUMMARY	56

IVADAS

Darbo temos aktualumas. Profesinės pareigos vykdymas – baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė, atsiradusi kartu su naujuoju Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu. Nors šis institutas yra žinomas gana seniai, tačiau per pastaruosius du dešimtmečius teisės moksle yra mažai nagrinėtas. Nuo pat 2000 m. yra paskelbta tik viena mokslinė publikacija nagrinėtina tema, kurioje pagrindinis dėmesys buvo skiriamas profesinių pareigų vykdymo teisėtumo sąlygoms (Kujalis, 2014). Taip pat, pažymėtina, kad teismų praktika, susijusi su profesinės pareigos vykdymu, taip pat yra ganėtinai negausi.

Nepaisant to, kad šios aplinkybės reglamentavimas teisėkūros požiūriu buvo stabilus ir nesikeitė, tačiau teisės moksle nėra vertinamas pozityviai. Vertinimas, jog ši baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė turi reglamentavimo spragų, teisės mokslininkų buvo išsakyta monografijoje „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai“ (Švedas *et al.*, 2017). Tuomet mokslininkai pateikė siūlymą baudžiamąjį įstatymą papildyti profesinių pareigų vykdymo ribų peržengimo reglamentavimu. Pažymėtina, kad šiai dienai reikšmingų BK 30 straipsnio „Profesinės pareigos vykdymas“ pakeitimų vis dar nėra.

Šiame magistro darbe profesinės pareigos vykdymas bus analizuojamas baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių kontekste: atskleidžiant atsakomybę šalinančių aplinkybių principines nuostatas bei pateikiant santykį su kitomis aplinkybėmis. Taip pat bus apibrėžiami svarbiausi profesinės pareigos vykdymo klausimai – samprata, teisėtumo sąlygos bei probleminiai aspektai – diskrecinė pareigūnų teisės panaudoti prievartą analizė, instituto ribų peržengimo bei padarytos žalos dydžio, vykdant profesines pareigas, klausimai.

Darbo tikslas. Profesinės pareigos vykdymo kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės instituto analizė, atskleidžiant reglamentavimo ypatumus baudžiamajame įstatyme, reikšmę bei vietą baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių kontekste.

Siekiant nurodyto tikslo iškeliami šie uždaviniai:

1. Atskleisti baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių principines nuostatas;
2. Apibrėžti profesinės pareigos vykdymo sampratą;
3. Įstatymo apibrėžtos pareigos veikti aspektai;
4. Įgaliojimų neviršijimo aspektai teismų praktikoje;
5. Atskleisti žalos dydžio, vykdant profesines pareigas, aspektus;

6. Pateikti profesinės pareigos kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės santykį su būtinaja gintimi; būtinuoju reikalingumu; asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymu.

Objektas. Profesinės pareigos vykdymo kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės analizė.

Tyrimo metodai. Šiame darbe naudojami tyrimo metodai:

- 1) Lingvistinis metodas – apibrėžiant profesinės pareigos, atsakomybės ir kitas darbe aiškintas sąvokų reikšmes;
- 2) Lyginamasis metodas – nacionalinio teisės reglamentavimo palyginimas su kitų šalių, profesinės pareigos lyginimas su kitomis atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis;
- 3) Sisteminės analizės metodas – metodas, kuris taikomas visame darbe: atskleidžiant instituto reglamentavimo vertinimą, apibendrinant nagrinėjamos temos esminius aspektus bei pasitelkiant šį metodą suformuluojamos išvados.

Darbo originalumas. Lietuvoje ši tema teisės moksle nėra plačiai nagrinėta. Per pastaruosius penkis metus buvo parašyti šie magistro darbai panašia tema: „Kokie žalos vertinimo reikalavimai turėtų būti taikomi atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės profesinių pareigų vykdymo atvejais?“ bei „Ar policijos pareigūno profesinės pareigos vykdymas yra pakankamas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindas neproporcingai panaudojus šaunamąjį ginklą?“. Pažymėtina, kad šie darbai mažai dėmesio skyrė baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių instituto analizei, tik epizodiškai aptarė profesinių pareigų vykdymo teisėtumo sąlygas bei santykį su kitomis baudžiamąją atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis, nebuvo skirta dėmesio subjekto, veikiančio profesinių pareigų sąlygomis, analizei.

Svarbiausi šaltiniai. Šiame darbe daug dėmesio buvo skirta specialiosios literatūros – mokslinių straipsnių nagrinėjama tema analizei. Analizuojant magistro darbo temą labiausiai remtasi šiais moksliniais straipsniais, publikacijomis: P. Kujalio „Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių samprata“ (2002) bei „Profesinių pareigų vykdymas kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė baudžiamosiose bylose“ (2014); A. Gutausko „Šaunamojo ginklo panaudojimas sulaikant pažeidimą darančius asmenis ar transporto priemones: šauti ar ne?“ (2016); R. Merkevičiaus ir V. Pavilionio publikacija „Būtinoji gintis“ (1999). Taip pat svarbus analizės šaltinis nacionaliniu lygmeniu buvo Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Lietuvos teismų praktika bei specialieji įstatymai, užsienio reglamentavimo lygmeniu – užsienio šalių baudžiamieji kodeksai bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija.

1. BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ ŠALINANČIŲ APLINKYBIŲ SAMPRATA

Šioje dalyje bus analizuojama Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) V skyriuje reglamentuotą baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių sampratą, pagrindiniai bruožai, išskiriantys šių aplinkybių grupę baudžiamajame įstatyme, reglamentavimo raida bei rūšys.

1.1. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, bruožai

Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių sampratos nagrinėjimas neatsiejamas nuo baudžiamosios atsakomybės sąvokos. Paties termino „atsakomybė“ reikšmė Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne įvardijama kaip dorovinių, pareiginių ir teisinių reikalavimų paisymas, o terminas „baudžiamoji“ žodyne įvardijamas kaip veiksmas, už kurį baudžiama, kita reikšmė – kodeksas, pagal kurį baudžia.

Baudžiamosios atsakomybės rūšis teisės doktrinoje siejama su pačia griežčiausia atsakomybės forma, nes kaltininkui už nusikalstamos veikos padarymą taikomos griežčiausios sankcijos – laisvės atėmimas, laisvės atėmimas iki gyvos galvos ar kitos bausmės ar baudžiamojo poveikio priemonės (Švedas *et al.*, 2019, p. 67). Baudžiamoji atsakomybė siejama su asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pasmerkimu valstybės vardu priimant ir paskelbiant apkaltinamąjį nuosprendį, kriminalinės bausmės paskyrimu ir jos atlikimu bei teistumu (Piesliakas, 2007, p. 11).

BK 2 str. 4 dalyje tiesiogiai įvardijama, kad pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį. Baudžiamosios atsakomybės kilimui, pagal baudžiamąjį įstatymą, privalo egzistuoti šie būtinieji nusikalstamos veikos elementai: veikos pavojingumas bei veikos draudžiamumas ar priešingumas baudžiamajam įstatymui (Piesliakas, 2006, p. 115). Pažymėtina, kad tokioms veikoms padaromoms veikiant baudžiamąją atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis būdingos visos baudžiamosios teisės teorijoje numatytos nusikalstamų veikų charakteristikos (sąmoninga bei valinga veika; išoriškai pasireiškianti tiek veikimu, tiek neveikimu; būtinas žalos, numatytos BK, padarymas ir kt.) (Merkevičius, Pavilionis, 1999, p. 12).

Vertinant vien baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių sąvoką, išvelgiamas pats svarbiausias šio instituto principas – atsakomybės nekilimo principas, grindžiamas tam

tikrais atsakomybės nekilimo pagrindais. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją įvertinti, kurios veikos yra kriminalizuotinos bei užtraukiančios baudžiamąją atsakomybę, o kurios vertinamos kaip socialiai naudingos ir nepavojingos, nors atitinkančios nusikalstamos veikos sudėtį, veikos.

Analizuojant baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių prigimtį, verta išskirti naudingų ir nepavojingų veikų sampratą. Mokslininkas dr. Pavelas Kujalis, taip pat gilinęsis į šio instituto sampratą, asmens atliekamas veikas pagal jų socialinį vertingumą išskyrė į tris grupes: visuomenei naudingos veikos, visuomenei neutralios veikos, visuomenei žalingos veikos. Visuomenei naudingos veikos yra leistinos bei skatinamos visuomenės veikos, sutampančios su visuomenės interesais, gerove, todėl jos pagal savo prigimtį negali užtraukti baudžiamosios atsakomybės. Neutralios veikos – tai socialiai priimtinos veikos, neprieštaraujančios socialinėms normoms, nedarančios žalos visuomenės interesams. Šių veikų atlikimo visuomenė neskatina ir yra abejinga jų atlikimui. Žalingos veikos – pavojingos veikos, plačiaja prasme, pažeidžiančios visuomenės interesus bei socialines normas (Kujalis, 2002, p. 63). Pritariant šiai autoriaus klasifikacijai, taip pat paminėtina, kad veikos naudingumas parodo tam tikrą pozityvų veikos padarymo aspektą. Pagrindžiant šią mintį, galima pateikti paprastą pavyzdį, kuris atskleidžia kaip veikiant skirtingais pagrindais, baudžiamosios atsakomybės prasme keičiasi įtaka asmeniui, kuris veikia. Pavyzdžiui, nešaunamojo ginklo – peilio panaudojimas – vienu atveju ginklas panaudojamas siekiant apsiginti nuo pavojingo kėsینimosi į gyvybę, o kitu atveju – peilis panaudojamas kaip įrankis apiplėšimui. Pirmoji veika įgauna visuomenei naudingą pobūdį, kadangi asmuo siekė pašalinti kitam asmeniui gresiantį pavojų. Antrojoje veikoje matoma visuomenės interesų priešprieša bei kilęs pavojus saugomiems interesams, kas lemia baudžiamosios atsakomybės kilimą pagal BK 180 str. 2 d. nusikalstamos veikos sudėtį. Taigi, darytina išvada, kad tam tikros veikos gali turėti pozityvų, reikšmingą aspektą – pavyzdžiui, apginti kitus asmenis nuo žalos padarymo ar kitus socialiai vertingus gėrius, kurie įstatymų leidėjo požiūriu vertinami teigiamai.

Remiantis aptartu veikų naudingumo aspektu, teigtina, kad baudžiamąją atsakomybę šalinančioms aplinkybėms, BK numato specialų vertinimą – nors veikos ir sukelia tam tikrų faktinių išorinio pasaulio pokyčių (padaroma žala asmenų teisėms bei interesams ar ketinama ją padaryti), tačiau įstatymų leidėjas nekelia baudžiamosios atsakomybės klausimo asmenims, veikiančiomis šiomis aplinkybėmis, taip pat negrasina bausmėmis ar kitomis prievartos priemonėmis, taigi šios veikos laikomos teisėtomis, neprieštaraujančiomis teisės normoms (Merkevičius, Pavilionis, 1999, p. 13).

Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių instituto sampratą jurisprudencijoje išaiškino Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT), nurodęs, kad „baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės suprantamos kaip dviejų elementų, t. y. veikų, kurių atžvilgiu pašalinama baudžiamoji atsakomybė, ir aplinkybių, kurioms esant pašalinama baudžiamoji atsakomybė už padarytą veiką, derinys“ (LAT nutartis Nr. 2K-380-942/2015). Taip pat teismas pažymėjo, kad BK numatytų veikų priskyrimą nenusikalstamos lemia minėtojo pavojingumo požymio nebuvimas. Teisės doktrinoje įvardijama, kad pavojinga veika laikomas elgesio aktas, keliantis pav. Piesliakas ojų visuomenės branginamoms vertybėms ir todėl tampantis netoleruotinu elgesiu (Piesliakas, 1996, p. 73). Jurisprudencijoje aiškinama, kad veikos praranda pavojingumą dėl to, kad žala, padaroma tam tikromis aplinkybėmis, keičia padarytos veikos socialinę reikšmę (LAT nutartis Nr. 2K-380-942/2015). Taigi, remiantis jurisprudencijos išaiškinimu, baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių instituto esmę sudaro BK numatytų veikų bei pagrindų, pašalinančių atsakomybę sąsaja.

Apibendrinant baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių sampratą, galima išskirti tokius požymius, apibūdinančius veiką, padarytą veikiant atsakomybę šalinantiems pagrindams: veikoms būdingi objektyvieji nusikalstamos veikos požymiai, šios padarytos veikos neturi pavojingumo aspekto, įstatymo leidėjo vertinamos kaip teigiamos ir naudingos veikos. Taigi, veikiant atsakomybę šalinantiems pagrindams asmuo išvengia baudžiamosios atsakomybės, tačiau pati veika nepraranda baudžiamumo. Apibendrinus nurodytus požymius bei specifinį šių aplinkybių pobūdį, darytina išvada, kad baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybė – veikos, formaliai atitinkančios nusikalstamos veikos požymius ir darančios žalą baudžiamąjo įstatymo saugomoms vertybėms, kurios esant tam tikroms aplinkybėms laikomos ne tik ne pavojingomis, bet ir naudingomis visuomenės požiūriu (arba jų naudingumas persveria jų pavojingumą), todėl įstatymų leidėjo priskiriamos nenusikalstamos (Piesliakas, 2008, p. 15).

1.2. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, rūšys

Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių reglamentavimas valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose nėra naujas reiškinys. Pažymėtina, kad prielaidos šių aplinkybių atsiradimui išvelgiamos dar priešlaikinėje romėnų teisėje. Šiai dienai žinoma aplinkybė „būtinoji gintis“ klasikiniu ir poklasikiniu laikotarpiu susiformavo iš senovės romėnų teisės principo *vim vi rapelle licet*, reiškiančio – prieš prievartą gali būti naudojama jėga (Kujalis, 2002, p. 59). Šis principas atsirado valstybei siekiant sureguliuoti senaisiais

laikais naudojama savo teisių gynimo būdą – savigyną, kuris tuometiniu laikotarpiu buvo grindžiamas savivale, todėl klasikiniu ir poklasikiniu laikotarpiu savigyna leista tik neperžengiant būtinosios ginties ribų, o savigynos normas nustatė Marko Aurelijaus ir kitų IV a. pabaigos imperatorių konstitucijos (Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis, 1999, p. 32). Senovės romėnų teisės principai padėjo pamatus teisės raidai viso pasaulio mastu, o taip pat, ir atsakomybę šalinančių pagrindų atsiradimui šiuolaikiniuose valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose.

Verta paminėti, kad visų šalių teisėje egzistuoja atsakomybę šalinančios aplinkybės. Pažymėtina, kad atsakomybę šalinančių pagrindų skirstymas skirtingose valstybėse yra nulemtas teisės tradicijų, požiūrio į bausmę ir kitų veiksnių. Kalbant apie Bendrosios teisės sistemą (*Common law*), teisės mokslininkai aplinkybes skirsto į tas, kurios atleidžia nuo baudžiamosios atsakomybės (nepilnametystė, silpnaprotystė) ir į *general defences* (pavyzdžiui, prievarta, būtinasis reikalingumas, būtinoji gintis ir kita). Šias antrąsias aplinkybes doktrina skirsto į dar dvi rūšis: pateisinančias veiką bei atleidimo aplinkybes (Pradel, 2001, p. 269). Doktrinoje aiškinama, kad veiksmas yra pateisinamas, jei jis yra laikomas moraliai geru ir teisingu veiksmu, o atleidžiamas, jei jis yra neteisėtas, tačiau veiksmą atlikęs subjektas nėra kaltas dėl neteisėto veiksmo (Kutoroff, 2016, p. 189).

Tuo tarpu Kontinentinės sistemos baudžiamieji kodeksai neskirsto atleidimo nuo atsakomybės pagrindų į subjektyvius bei objektyvius, jų teorija pasižymi aiškia ir apibrėžta struktūra baudžiamajame įstatyme. Vokiškoji doktrina skiria „priešingumo teisei“ (būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas ir kt.) ir „nekaltumo pagrindus“. Itališkoji doktrina skiria išteisinimo priežastis ir asmeninius pagrindus (šie skirstomi į kaltę pašalinančius pagrindus (pavyzdžiui, klaida) bei netraukimo baudžiamajon atsakomybės pagrindus (apsvaigimas, išprotėjimas ir kita). Ispaniškoji doktrina skiria atleidimo pagrindus, išteisinimo pagrindus ir nekaltumo aplinkybes. Belgiškoje bei prancūziškoje doktrinoje išteisinimo pagrindai priešinami netraukimo baudžiamajon atsakomybės pagrindams (Pradel, 2001, p. 269).

Pažymėtina, kad Lietuvos baudžiamajame kodekse išskirti tiek atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, tiek baudžiamąją atsakomybę šalinantys institutai, kurie reglamentuoti BK bendrojoje dalyje. Vertinant, kodėl baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes yra atribotos su atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutu, svarbu išskirti, kad atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taikomas tuomet, kai yra pagrindas traukti asmenį baudžiamajon atsakomybės (Kujalis, 2002, p. 65). Tuo tarpu veikiant baudžiamąją atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis, kuomet veikos nėra pavojingos visuomenei, atsakomybės klausimas nėra keliamas. Pažymėtina, kad atleidimo nuo

baudžiamosios atsakomybės atveju nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui keliami papildomi reikalavimai. Pavyzdžiui, BK 38 str. nurodoma, kad asmuo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės tik esant šioms sąlygoms: jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką; savo noru atlygino ar pašalino fiziniam ar juridiniam asmeniui padarytą žalą arba susitarė dėl žalos atlyginimo ar pašalinimo; susitaikė su nukentėjusiuoju asmeniu arba juridinio asmens ar valstybės institucijos atstovu; yra pagrindo manyti, kad asmuo nedarys naujų nusikalstamų veikų. Kai tuo tarpu, veikiant baudžiamąją atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis, užtenka nustatyti, kad asmuo veikė pagal šias aplinkybes, kad atsakomybė asmeniui nebūtų taikoma.

Apžvelgiant Lietuvos baudžiamosios teisės raidą, konkrečiai - atsakomybę šalinančių pagrindų reglamentavimo klausimus, paminėtina, kad 1961 m. birželio 26 d. priimtame Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – LTSR BK) bendrosios dalies II skyriuje „Nusikaltimas“ buvo reglamentuotos šios aplinkybės, neužtraukiančios baudžiamosios atsakomybės – būtinas reikalingumas ir būtinoji gintis. Pažymėtina, kad 1993 m. LTSR BK redakcijoje dar didesnis dėmesys buvo teikiamas baudžiamąją atsakomybę šalinančioms aplinkybėms. Reikšminga, kad įstatymų leidėjas baudžiamajame įstatyme ne tik išplėtė būtinosios ginties ribas bei teisėtumo sąlygas, bet ir pirmą kartą BK reglamentavo visiškai naują baudžiamąją atsakomybę šalinančią aplinkybę – asmens, padariusio nusikaltimą, sulaikymą. Ši norma įteisino galimybę panaudoti jėgą bei padaryti kūno sužalojimus asmeniui, padariusiam nusikaltimą, jeigu jis bando pabėgti ar kitaip išvengti sulaikymo (Piesliakas, 1999, p. 60). 2000 m. BK įstatymų leidėjas prie senųjų aplinkybių pridėjo naujasias – profesinių pareigų vykdymas, teisėsaugos institucijos užduoties bei įsakymo vykdymas, pateisinama profesinė ar ūkinė rizika bei mokslinis eksperimentas (Piesliakas, 2008, p. 15).

Reikšminga, kad įstatymų leidėjas naujame BK (2000 m.) šias aplinkybes reglamentavo atskirame BK bendrosios dalies V skyriuje „Baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės“ ir išskyrė jas baudžiamajame įstatyme, ko anksčiau nebuvo. BK reglamentuotos šios atsakomybę šalinančios aplinkybės: būtinoji gintis (28 straipsnis), asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas (29 straipsnis), profesinių pareigų vykdymas (30 straipsnis), būtinas reikalingumas (31 straipsnis), teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas (32 straipsnis), įsakymo vykdymas (33 straipsnis), pateisinama profesinė ar ūkinė rizika (34 straipsnis) ir mokslinis eksperimentas (35 straipsnis).

Nepaisant net aštuonių BK numatytų atsakomybę šalinančių aplinkybių, šis sąrašas nėra baigtinis ir teisės mokslas jų išskiria daug daugiau. Šios aplinkybės skirtomos ne tik į numatytas baudžiamajame įstatyme, tačiau ir numatytas kituose įstatymuose, taip pat

doktrinoje išskiriamos ir teisės nereglamentuojamas aplinkybes (Švedas *et al.*, 2019, p. 287). Paminėtina, kad vadovaujantis visų įstatymų vienodos juridinės galios principu, jeigu kitaip nenumatyta pačiuose įstatymuose, jie vis vien šalins asmens baudžiamąją atsakomybę (Merkevičius, Pavilionis, 1999, p. 12).

Specialiuose įstatymuose reglamentuotos baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės – kraujo donorystė ir žmogaus audinių, ląstelių, organų donorystė ir transplantacija (Švedas *et al.*, 2017, p. 152). Baudžiamosios teisės doktrinoje išreiškiamos tokios teisės nereglamentuotos aplinkybės, šalinančios atsakomybę kaip nukentėjusiojo sutikimas, savo teisės įgyvendinimas, nenugalima jėga, fizinė ar psichinė prievarta ir kitos aplinkybės (Švedas *et al.*, 2019, p. 287).

Atsižvelgiant į teisės mokslininkų vertinimus, paminėtina, kad BK V skyrius pasižymi stabilumu (buvo tik viena techninio pobūdžio pataisa 2012 m. BK 32 str. dėl terminų keitimo atsižvelgiant į Kriminalinės žvalgybos įstatymo reikalavimus). Taip pat, išskirtina, kad šis baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių institutas yra mažai nagrinėtas, o dauguma mokslinių publikacijų šia tema yra nagrinėta iki 2009 m. (Švedas *et al.*, 2017, p. 154). Atkreiptinas dėmesys, kad mažas kiekis mokslinės analizės V skyriaus tema negali būti vertinamas kaip pavyzdinis reglamentavimas, neturintis spragų. 2017 m. teisės mokslininkai monografijoje „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai“ pateikė šio instituto vertinimą ir kaip vieną iš galimų šio instituto spragų jie nurodė profesinės pareigos vykdymo reglamentavimo ypatumus dėl profesinių pareigų ribų nenustatymo (BK 30 straipsnis). Atsižvelgiant į tai, tolesnė analizė bus teikiama vienos iš baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių – profesinių pareigų vykdymo, tyrimui.

2. PROFESINĖS PAREIGOS VYKDYMAS KAIP BAUDŽIAMĄJA ATSAKOMYBĘ ŠALINANTI APLINKYBĖ

2.1. Profesinės pareigos vykdymo samprata

Nagrinėjant profesinės pareigos sampratą, paminėtina žymaus prof. dr. A. Vaišvilos mintis, kad teisė – tai subjektinių teisių ir pareigų vienovė. Profesorius pabrėžė, kad subjektinė teisė, atskirta nuo pareigos, virstų privilegija (agresija prieš kitą žmogų), o pareiga be teisės pataptų prievole (t.y. išnaudojimu, vergyste kito asmens ar institucijos naudai) (Vaišvila, 2000, p. 95). Remiantis šia autoriaus idėja, teigtina, kad kiekvienas teisės subjektas turi tam tikrą visumą teisių bei pareigų, kurios negali būti atskirtos viena nuo kitos.

Bet kurioje demokratinėje sistemoje – piliečių teisės ir laisvės, taip pat jų pareigos yra svarbiausias visuomenės pasiekimų matas, jos brandos, civilizacijos rodiklis (Matuzov, Malko, 2004, p. 93). Teisių ir pareigų derinimo principas buvo atskleistas dar 1948 m. Generalinės asamblėjos priimtoje „Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje“, kurios 29 straipsnis skelbia: „Kiekvienas turi pareigas bendruomenei, kurioje vienintelėje yra galimas laisvas ir visokeriopas jo asmenybės vystymasis. Kiekvienam, kuris naudojasi savo teisėmis ir laisvėmis, gali būti taikomi tik tokie apribojimai, kokie yra nustatyti įstatymo, tik tam, kad būtų užtikrintas kitų teisių ir laisvių pripažinimas ir pagarba joms ir kad demokratinėje visuomenėje būtų laikomasi teisėtų moralės, viešosios tvarkos ir visuotinės gerovės reikalavimų.“ Taigi, atsižvelgiant į šias nuostatas, kiekvienas visuomenės narys turi tam tikras valstybės garantuojamas teises bei pareigas. Remiantis deklaracijos idėja, visuomenės nariui keliamų pareigų turinį galima aiškinti kaip teisėtą reikalavimą elgtis atitinkamu būdu. Be bendrųjų Konstitucijos garantuojamų teisių kaip teisė į privatumą (22 straipsnis), nuosavybės neliečiamumą (23 straipsnis) ir kita, yra garantuojama teisė laisvai pasirinkti darbą, profesiją (48 straipsnis).

Asmens pasirinkta profesija, darbo sritis garantuoja subjektui ne tik tam tikras subjektines teises, tačiau ir pareigas. Nagrinėjant profesinės pareigos sąvoką, vien pavadinimas nurodo šios pareigos specifinį pobūdį: įžvelgiama, kad šis reikalavimas taikomas tik specialiam subjektų ratui, užsiimančiam tam tikra veikla. Profesinės pareigos sąvoka teisės doktrinoje apibūdinama kaip asmens, dirbančio tam tikrą darbą, einančio tam tikras pareigas ar užsiimančio tam tikra veikla, veiksmai, kuriuos jis privalo atlikti ir atlieka savo darbo, profesinės veiklos sferoje, remdamasis darbu, profesinę veiklą reglamentuojančiais teisės aktais, taip pat institucijos, kurioje jis dirba, vidaus tvarkos taisyklėmis, atitinkamais statutais ir panašiai (Švedas *et al.*, 2019, 304). Pabrėžtina, kad

pareigos prigimtis nusako būtino, privalomo elgesio variantą, šiuo atveju – nustatyto darbinę veiklą apibrėžiančiose taisyklėse, teisės aktuose.

Profesinės pareigos vykdymas yra apibrėžta kaip viena iš baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių, reglamentuotų BK 30 straipsnyje. Remiantis anksčiau minėtais teiginiais apie baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių instituto sampratą, teigtina, kad profesinės pareigos vykdymas neužtraukia baudžiamosios atsakomybės remiantis šiam institutui keliamais reikalavimais: veikos teisėtumas, naudingumo aspektas, nusikalstamos veikos sudėties požymių egzistavimas. Taigi, profesinės pareigos vykdymas apibrėžtinai kaip situacija, kuomet žalos baudžiamąjo įstatymo ginamiems interesams padaro asmuo vykdamas įstatymuose ar kituose teisės aktuose numatytas funkcijas ar pareigas (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 194).

Kaip jau buvo minėta, ši aplinkybė Lietuvos baudžiamąjoje teisėje atsirado tik 2000 m., įsigaliojus naujam BK. Vertinant šios aplinkybės atsiradimo priežastis baudžiamajame įstatyme, paminėtina dr. Pavelo Kujalio mintis – ši aplinkybė susiformavo dėl noro apsaugoti asmenis, veikiančius valstybės vardu ir pagal jos sukurtas taisykles, nuo nepagrįsto patraukimo teisinę atsakomybę (Kujalis, 2014, p. 91). Taigi esminis momentas, kodėl ši aplinkybė atsirado, buvo tikslas apsaugoti valstybės gėrius ginančius asmenis nuo baudžiamosios atsakomybės.

Atkreiptinas dėmesys, kad pati BK 30 straipsnio formuluotė neapibrėžia profesinės pareigos vykdymo sąvokos bei subjektų rato, kurie yra laikomi vykdančiais profesinę pareigą. Subjekto neapibrėžtumas ir BK abstrakčiai nurodytas reikalavimas vykdyti profesinę pareigą, suponuoja įstatymų leidėjo požiūrį neriboti profesijų, kurių pareigas vykdančių asmenų veiksmai gali būti vertinami kaip šalinantys baudžiamąją atsakomybę, skaičiaus (Švedas *et al.*, 2019, p. 305). Kadangi reikšmė teikiama tik profesinio įsipareigojimo vykdymui, todėl nėra svarbu, ar šie veiksmai yra atlikti mediko, policijos pareigūno ar kito asmens, kuris vykdo profesines pareigas.

BK 30 straipsnio 1 dalyje reglamentuota, kad asmuo pagal BK neatsako už žalą, kurią padarė vykdydamas profesines pareigas, jeigu jis neviršijo įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytų įgaliojimų. Kadangi kodekso nuostatoje akcentuojamas žalos padarymas profesinių pareigų vykdymo metu, teigtina, kad ši baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė artimiausia profesines pareigas atliekančiam subjektui, kuris veikia didesnio pavojaus sąlygomis, prisiima tam tikrą atsakomybę, susijusią su pareigomis. Profesinės pareigos atlikimo minėtasis privalomasis pobūdis, rizika padaryti žalą baudžiamąjo įstatymo ginamiems gėriams, suponuoja subjekto, veikiančio didesnio pavojaus sąlygomis

sampratą, kurią įstatymų leidėjas numatė BK numatęs šią baudžiamąją atsakomybę šalinančią aplinkybę.

Pastebėtina, kad profesinės pareigos vykdymo aplinkybė yra artima kitai BK V skyriuje numatytai baudžiamąją atsakomybę šalinančiai aplinkybei – įsakymo vykdymui. BK 33 straipsnio atveju nurodyta, kad asmuo neatsako už veiką, kurią padarė vykdydamas teisėtą įsakymą, potvarkį ar nurodymą. Ši formuluo­ta artima BK 30 straipsniui, nes taip pat nurodo privalomą įpareigojimą veikti tam tikru būdu – įvykdyti įsakymą, potvarkį, nurodymą turi asmuo, kuriam jis adresuotas. Baudžiamosios teisės moksle teigiama, kad šios dvi aplinkybės gali sutapti, tačiau neteisėto įsakymo vykdymas negali būti pateisintas profesinės pareigos vykdymu (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 196). Teisėtas įsakymas, potvarkis, aktas turi neprieštarauti galiojantiems teisės aktams ir turi būti duotas kompetetingo asmens (viršininko, vadovo), jo kompetencijos ribose (Švedas *et al.*, 2019, p. 312).

Apžvelgiant kitų valstybių reglamentavimą, paminėtina, kad daugelyje pasaulio šalių egzistuoja ne tik minėtieji baudžiamąją atsakomybę šalinantys pagrindai, tačiau išskiriamas ir toks atsakomybę šalinantis pagrindas kaip profesinės pareigos vykdymas. Pavyzdžiui, Prancūzijos baudžiamajame kodekse ši aplinkybė įvardijama kaip įstatymų ar kitų teisės aktų numatyta teisėta veika, kurią padaro asmuo, kuris yra įgaliotas teisėto valdžios paliepimo, veikiantis valdžios naudai (French Penal Code, art. 122-4). Italijos BK numatyta, kad valdžios teisėtu įsakymu nustatytos pareigos vykdymas negali būti baudžiamas (Codice penale Italiano, art. 51). Tuo tarpu, Šveicarijos BK reglamentavimas profesinių pareigų vykdymo klausimais labai artimas Lietuvos: akcentuojama, kad asmens profesinę pareigą veikti suponuoja įstatymas, sutartys – kontraktai. Reglamentuojama, kad asmuo, nevykdantis pareigos veikti, gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn tik tuo atveju, jei, atsižvelgdamas į atitinkamo nusikaltimo požymius, jo elgesys tokiomis aplinkybėmis yra kaltas, koks jis būtų buvęs jei jis būtų aktyviai padaręs nusikaltimą (Swiss Criminal Code, Art. 11). Remiantis užsienio valstybių reglamentavimo pavyzdžiais profesinės pareigos vykdymo klausimu, teigtina, kad kitose valstybėse profesinės pareigos vykdymas iš esmės traktuojamas panašiai – kaip aplinkybė, pašalinanti baudžiamąją atsakomybę tuo atveju, jei žalos baudžiamojo įstatymo ginamoms vertybėms padaro asmuo veikdamas pagal teisėtą nurodymą, t.y. pareigą.

Svarbu išskirti, kad, kadangi ši baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė vienintelė yra siejama su tam tikros asmenų grupės pareiga, o ne teise, todėl tokios pareigos nevykdymas užtraukia teisinę atsakomybę (Švedas *et al.*, 2019, p. 304). Kai kurie autoriai profesinės pareigos vykdymą sieja ir su socialine atsakomybe prieš visuomenę, reiškiamą

idėjose, įsitikinimuose, veiksų sąmoningume (Riabkov, 2018). Taigi, išskirtina, kad profesines pareigas vykdančiam asmeniui įstatymas ar kitas teisės aktas suteikia ne tik tam tikrus įgaliojimus, bet ir priverčia juos atsakyti, jei jie šios pareigos neatlieka.

Profesinės pareigos vykdymui, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančiai aplinkybei, įstatymų leidėjas nustato tam tikrus reikalavimus, teisėtumo sąlygas, kurių laikantis asmuo savo veikimą tam tikroje situacijoje gali pateisinti profesinių pareigų vykdymu. BK 30 str. 1 d. nurodoma: „Asmuo pagal šį kodeksą neatsako už žalą, kurią padarė vykdydamas profesines pareigas, jeigu jis neviršijo įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytų įgaliojimų“. LAT išaiškino, kad aplinkybės, kurioms esant padaryta veika nelaikoma nusikalstama, įvardijamos kaip padarytų veikų teisėtumo sąlygos (LAT nutartis Nr. 2K-380-942/2015). Taigi padarytai žalai pateisinti neužtenka tik profesinės pareigos vykdymo fakto buvimo, o asmens atlikti veiksmai turi būti įvertinami pagal BK reglamentuotų sąlygų visumą.

Apibendrinant, profesinės pareigos vykdymu yra laikoma tokia situacija, kuomet žalos baudžiamąjį įstatymą ginamiems interesams padaro asmuo, vykdamas įstatymuose ar kituose teisės aktuose apibrėžtas pareigas. Nors profesijų ratas įstatymų leidėjo nėra apibrėžtos, tačiau vertinant baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių prigimtį, teigtina, kad šios pareigos susijusios su veikimu didesnio pavojaus sąlygomis. Profesinių pareigų vykdymui taikomi šie reikalavimai: pareigos vykdymas turi būti numatytas įstatyme, pareiga turi būti vykdoma pagal įstatymo numatytas sąlygas, neperžengiant įstatymo ar kito teisės akto ribų. Atsižvelgiant į baudžiamąją atsakomybę šalinančių atsakomybių prigimtį, profesinių pareigų vykdymas – atsakomybę šalinanti aplinkybė, kurią sudaro privalomas nusikalstamos veikos požymių turintis poelgis, įstatymų leidėjo vertinamas kaip teisėtas bei naudingas, kuris apsaugo asmenis, veikiančius pagal teisėtus įgaliojimus, nuo atsakomybės kilimo.

2.2. Profesinės pareigos vykdymo teisėtumo sąlygos

Profesinės pareigos vykdymo prigimtis ir priklausymas baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių ratui, lemia principinio šio instituto bruožo – atsakomybės nekilimo principą. Profesines pareigas vykdančio subjekto padaryta veika, atitinkanti BK 30 straipsnyje numatytas teisėtumo sąlygas, vertinama kaip socialiai naudinga, todėl profesines pareigas vykdančioms asmenims atsakomybės klausimo nekyla. Jiems neatsiranda baudžiamųjų teisinių padarinių, negrasinama bausmėmis ar jokiais kitomis asmens statusui ar teisėms baudžiamąją teisinę reikšmę turinčiomis priemonėmis (Merkevičius, Pavilionis, 1999, p. 13). Šios asmens profesiniais įpareigojimais sąlygotos

veikos padarymas neperžengia įstatymo ar kito teisės akto nustatytų ribų bei sąlygų, todėl šio asmens atžvilgiu negali būti pradėtas baudžiamasis procesas, o pradėtas turi būti nutrauktas – egzistuojant BK V skyriuje numatytai baudžiamąją atsakomybę šalinančiai aplinkybei (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 3 straipsnio 1 dalies 7 punktas). Pradėtas ikiteisminis tyrimas profesinės pareigos vykdymo atveju nutraukiamas prokuroro nutarimu arba ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi (BPK 214 straipsnio 1 dalis) pagal BPK 212 straipsnio 1 punktą. Teisminis nagrinėjimas – pirmosios (BPK 254 straipsnio 4 dalis), apeliacinės (BPK 326 straipsnio 1 dalies 2 punktas, 327 straipsnio 1 punktas), kasacinės (BPK 382 straipsnio 2 punktas, 383 straipsnis) instancijos teisme teisėjo ar teismo nutartimi. Taigi šiuo atveju subjektams, vykdančioms profesinę pareigą nekyla jokių baudžiamųjų teisinių padarinių.

Taip pat galima situacija, kuomet asmuo, vykdamas profesinę pareigą, pažeidžia BK 30 straipsnyje nustatytas teisėtumo sąlygas bei ribas. Šiuo atveju egzistuoja asmens įstatymo nustatyta pareiga veikti, tačiau asmens veiksmai peržengia teisės aktų nustatytas ribas – pavyzdžiui asmuo, vykdydamas profesinę pareigą viršija įstatymo suteiktus įgaliojimus ir neproporcingai panaudoja šaunamąjį ginklą. Esminis momentas – asmens veiksmai, kuriais jis nesilaiko tam tikrų profesinės pareigos atlikimo sąlygų ar peržengia teisės aktų nustatytas profesinių pareigų vykdymo ribas, negali būti atlikti tyčia.

Įstatymų leidėjas, pripažindamas šio instituto vertingumą, suteikia teismui teisę asmeniui, pažeidusiam profesinės pareigos vykdymo teisėtumo sąlygas, skirti švelnesnę bausmę, negu numatyta įstatyme (BK 62 str.), arba skiriant bausmę pripažinti tokią situaciją atsakomybę lengvinančia aplinkybe (BK 59 str.) (Švedas *et al.*, 2019, p. 307).

Tolesniame darbe bus analizuojamos atsakomybę šalinančio instituto – profesinės pareigos vykdymo, teisėtumo sąlygos.

2.2.1. Įstatymų apibrėžta pareiga veikti

Pirmoji sąlyga, kuria yra pateisinama padaryta žala profesinių pareigų vykdymo atvejais – BK 30 straipsnio 1 dalyje numatyta asmens įstatymine pareiga veikti. Reglamentuojama, kad įpareigojimas veikti tam tikroje situacijoje vienu ar kitu būdu turi atsispindėti įstatyme. Ši baudžiamajame įstatyme reglamentuota sąlyga teismų praktikoje bei doktrinoje apima kelis svarbius aspektus.

Pirmiausia, ši sąlyga nustato, kad žala padaroma vykdamas profesines pareigas – veikiant darbo santykių srityje ir žalos padarymas susijęs su profesinių funkcijų vykdymu (Vilniaus apygardos teismo nutartis Nr. 1A-633-576/2019). Minėta, kad asmuo žalos

baudžiamojo įstatymo ginamiems gėriams padaro darbinėje, profesinėje sferoje, nes privalo elgtis atitinkamu būdu, kadangi jį taip pasielgti įpareigoja įstatymas (Švedas *et al.*, 2019, p. 304). Pažymėtina, kad pareigą veikti tam tikru būdu gali numatyti tiek įstatymai, tiek kiti teisės aktai. Pavyzdžiui, vidaus ligų gydytojas savo veikloje vadovaujasi ne tik Lietuvos Respublikos medicinos praktikos įstatymo nuostatomis, kurios apibrėžia bendrąsias medicinos praktika besiverčiančio specialisto pareigas, tokias kaip - gerbti pacientų teises bei jų nepažeisti (10 straipsnio 5 dalis), tačiau ir Sveikatos apsaugos ministro įsakymu „Dėl Lietuvos medicinos normos MN 76:2015 „Vidaus ligų gydytojas. Teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė“ patvirtinimo“, kuriame reglamentuota, kad vidaus ligų gydytojas yra įpareigotas teikti būtinąją pagalbą, o nepriskirtais vidaus ligų gydytojo kompetencijai atvejais siųsti pacientą konsultuotis ir gydytis pas atitinkamos srities specialistą. Taigi, nustatant pirmąją teisėtumo sąlygą, kuria remiantis pašalinama asmens atsakomybė pagal BK 30 straipsnio 1 dalį, būtina nustatyti, kad asmuo veikė profesinių santykių srityje ir, kad veikti tam tikru būdu jį įpareigojo įstatymas ar kitas teisės aktas.

Apibrėžtas veikimas darbinėje, profesinėje srityje doktrinoje yra siejamas su subjektu, tiksliau – jo specifiniu statusu, kuris išskiria jį iš kitų subjektų rato (Kujalis, 2014, p. 92). Pažymėtina, kad subjektų, veikiančių valstybės naudai, jos interesams bei ginančių viešąją tvarką, statusas teisės doktrinoje siejamas su teisių, pareigų, atsakomybės bei tam tikrų garantijų visuma (Misiūnas, 2008, p. 101). Analizuojant valstybės interesų naudai veikiančių subjektų statusą (teises, pareigas, atsakomybę) apibrėžiančius įstatymus, teisės aktus – pastebėtini specifiniai konkrečiai profesijai keliami reikalavimai bei lūkesčiai, kuriuos atskleidžia įstatymuose apibrėžti uždaviniai. Pavyzdžiui, sprendžiant apie policijos pareigūnų veiklos teisėtumą vadovujamasi Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymo (toliau – Policijos veiklos įstatymas) nuostatomis. Jame reglamentuoti šie policijos veiklos uždaviniai: „1) žmogaus teisių ir laisvių apsauga; 2) viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo užtikrinimas; 3) neatidėliotinos pagalbos teikimas asmenims, kai ji būtina dėl jų fizinio ar psichinio bejėgiškumo, taip pat asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų, kitų teisės pažeidimų, stichinių nelaimių ar panašių veiksmų; 4) nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevencija; 5) nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų atskleidimas ir tyrimas; 6) saugaus eismo priežiūra“ (5 straipsnio 1 dalis). Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 21 straipsnio 1–2 dalyse reglamentuoti kario pareigybei keliami reikalavimai: „Karys yra Lietuvos valstybės gynėjas. Kario tarnyba reikalauja specialių ištikimybės valstybei santykių, kuriuos reglamentuoja įstatymai ir kiti teisės aktai...“. Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas (toliau – Vidaus tarnybos statutas) numato

paskirto į pareigas tarnautojo išipareigojimą būti lojaliam bei sąžiningam valstybės interesams: „...prisiekiu būti ištikimas (ištikima) Lietuvos Respublikai, gerbti ir vykdyti Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus, negailėti jėgų gindamas (gindama) žmogaus teises ir laisves, visuomenės ir valstybės interesus, sąžiningai atlikti man patikėtas pareigas ir visada saugoti gerą vidaus tarnybos sistemos pareigūno vardą.“ (17 straipsnio 1 punktą). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas), analizuodamas valstybės tarnautojo statusą, pabrėžė tarnautojams keliamą viešojo intereso gynimo reikalavimą bei atsakomybę visuomenei: „Valstybės tarnyba yra valstybės tarnautojų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu; tai, kad valstybės tarnybos paskirtis – garantuoti viešąjį interesą valstybės ir savivaldybių institucijoms vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas, o neprivačius šia veikla užsiimančių darbuotojų interesus, lemia valstybės tarnautojų, kaip korpuso, ypatingą formavimo tvarką, jų teisinio statuso specifiką, taip pat jų ypatingą atsakomybę visuomenei už jiems pavestų funkcijų vykdymą.“ (2004 m. gruodžio 13 d. Konstitucinio Teismo nutarimas). Taigi, specifinis profesines pareigas atliekančių asmenų statusas įpareigoja laikytis įstatymų numatytų reikalavimų, gerbti valstybės interesus bei juos ginti.

Svarbu paminėti, kad tam tikrais įstatymuose ar kituose teisės aktuose numatytais atvejais profesines pareigas asmenys turi vykdyti ir ne darbo metu, todėl šiuo atveju asmens veiksmai, sukėlę žalą tam tikriems interesams, turėtų būti vertinami kaip tarnybinės pareigos atlikimas BK 30 straipsnio prasme. Pavyzdžiui, vienoje byloje nustatyta: „V. Ž. tuo metu buvo policijos pareigūnas. Jis dirbo Vilniaus vyriausiojo policijos komisariato Viešosios tvarkos tarnybos komisaru. Jo veiklos sritis buvo viešosios tvarkos apsauga. Nors įvykio metu jis buvo namie, t. y. nebuvo tarnyboje, tačiau Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 2 punktą¹ įpareigoja policijos pareigūną gavus pranešimą apie daromą nusikalstamą veiką ar kitokį teisės pažeidimą arba pačiam tapus įvykio liudininku, imtis neatidėliotinių priemonių užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai ar kitam teisės pažeidimui, įvykio vietai bei įrodymams apsaugoti, nusikalstamos veikos liudininkams nustatyti, sulaikyti ir pristatyti į policijos įstaigą asmenį, padariusį įstatymų uždraustą veiką, bei pranešti apie tai policijos įstaigai. Taigi įstatymas įpareigoja policijos pareigūną imtis vykdyti profesines pareigas nepriklausomai nuo to ar jis tuo metu yra tarnyboje ar ne tarnybos metu.“ (LAT nutartis Nr. 2A-3/2008). Taigi, šiuo atveju, pateisinus BK 30 straipsnio 1 dalyje numatytas sąlygas, asmeniui turi būti atsakomybė šalinama, nes asmuo buvo įpareigotas vykdyti pareigas ne tarnybos metu.

¹ Pastaba: šiuo metu reglamentuota Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnio 1 dalies 2 punkte

Doktrinoje išskiriamas dar vienas aspektas, susijęs su pareigūno, tarnautojo, gydytojo ar kito profesines pareigas atliekančio asmens įstatymine pareiga veikti – nustatymas, ar asmuo konkrečiu atveju buvo įpareigotas atlikti tam tikrus veiksmus, susijusius su žalos padarymu. Pažymėtina, kad specifinio asmens statuso turėjimas ne visuomet reiškia, kad asmuo turėjo teisę pasielgti tam tikru būdu ir atlikti su žala susijusius veiksmus (Kujalis, 2014, p. 93). Įpareigojimą padaryti žalos tam tikriems gėriams turi nustatyti įstatymas ar kitas profesinę veiklą apibrėžiantis teisės aktas. Pavyzdžiui, BPK numatytas įpareigojimas ikiteisminio tyrimo pareigūnui bei prokurorui atlikti kratą, esant pagrindui manyti, kad patalpoje ar kitokioje vietoje yra nusikalstamos veikos įrankių, nusikalstamu būdu gautų ar įgytų daiktų bei vertybių, taip pat daiktų ar dokumentų, galinčių turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti, arba kad koks nors asmuo jų turi (145 straipsnio 1 dalis). Tokia įstatymo formuluotė nurodo, kad žalą būsto neliečiamumui savo veiksmais gali atlikti tik ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras, o ne bet koks kitas profesinę pareigą atliekantis asmuo.

Teismų praktikoje, nustatant BK 30 straipsnio 1 dalies taikymą, taip pat analizuojama, ar profesinės pareigos vykdymo apimtis numato konkrečios žalos padarymą. Štai vienoje byloje, LAT nustatė, kad asmuo vykdė darbinės pareigas, tačiau veiksmų, susijusių su žalos padarymu atlikti negalėjo, todėl jo veiksmais padarytos žalos nepateisina BK 30 straipsnio nuostatos. Byloje nustatyta, kad J.S., vykdydamas apsaugos darbuotojo pareigas, konflikto metu prie saugomo tvenkinio tyčia šovė vieną kartą revolveriu, skirtu šaudyti šoviniais, užtaisytais guminėmis kulkomis, R.K. į kairę akį, taip padarydamas nukentėjusiajam kairės akies šautinį sužalojimą, vertintiną kaip sunkus sveikatos sutrikdymas. J.S. teigė, kad veikdamas kaip apsaugos darbuotojas pirminio kontakto metu su nukentėjusiuoju ir jo draugu metu elgėsi pagal teisės aktų reikalavimus (prisistatė, nurodė, kad yra apsaugos darbuotojas, parodė darbuotojo pažymėjimą, paaiškino savo reikalavimų turinį). Teismas atsižvelgdamas į kasatoriaus reikalavimą įvertinti padarytą nusikalstamą veiką pagal BK 30 str. nuostatas, nurodė, kad „veika negali būti vertinama kaip padaryta vykdant profesinę pareigą, nes kasatorius nenurodo, kokią konkrečią savo kaip apsaugos darbuotojo pareigą vykdė padarydamas žalos nukentėjusiajam R.K., o teisėjų kolegija jokių Lietuvos Respublikos asmens ir turto saugos įstatymo nuostatų, numatančių J.S. pareigą panaudoti fizinį smurtą nagrinėjamoje byloje susiklosčiusioje situacijoje, nenustatė“ (LAT nutartis Nr. 2K-23/2011). Dar vienoje nutartyje buvo nustatyta, kad asmens veiksmai negali būti nagrinėjami BK 30 straipsnio prasme, nes darbo veiklos taisyklėse nebuvo numatyta, kad jis galėjo atlikti konkrečius su žala susijusius veiksmus: „Iš apsaugos darbuotojo/durininko pareiginės instrukcijos matyti, kad į E. Č. pareigas,

pastebėjus asmenis, pažeidusius viešąją tvarką patalpose ar šalia jų, neleistinai prasiskverbusių į įmonės patalpas ar besikėsinančius į įmonės darbuotojų bei klientų sveikatą, gyvybę ar turtą įmonės patalpose, įėjo apsaugos tarnybos informavimas techninėmis priemonėmis (p. 16). Tarp apsaugos darbuotojo/durininko teisių nebuvo numatytas jėgos ar specialiųjų priemonių panaudojimas.“ (Vilniaus miesto apylinkės teismo nutartis Nr. PK-295-873/2014). Taigi specifinio profesinio statuso turėjimas negarantuoja, kad asmuo gali atlikti konkrečius su žala susijusius veiksmus, kuriuos galimai pateisintų BK 30 straipsnio nuostatos. Pabrėžtina, kad ši baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė gali būti pritaikoma veiksmams, kuriuos asmuo privalėjo atlikti darbinėje profesinėje sferoje ir jie turi būti susiję su žalos padarymu tam tikriems gėriams.

Apibendrinant doktrinos bei teismų praktikos aspektus, formuluojama išvada, jog siekiant pirmosios BK 30 straipsnyje numatytos teisėtumo sąlygos buvimą, turi būti apibrėžiami šie pagrindiniai aspektai: pirmiausia, turi būti įvertinama, ar asmuo padarydamas žalos veikė profesinėje, darbinėje veiklos srityje; nustačius, kad jis veikė tokioje srityje, turi būti įvertinama, kurių teisės aktų ribose jo veiksmai turėtų būti vertinami – apibrėžiant taikytiną įstatymą ar kitą teisės aktą; taip pat turi būti įvertinama, ar asmuo apskritai buvo įpareigotas atlikti tam tikrus, su žala susijusius veiksmus. Svarbu paminėti, kad vien šios sąlygos buvimo nustatymas nėra pakankamas pagrindas pritaikyti profesinės pareigos vykdymą kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančią aplinkybę, kadangi turi egzistuoti abiejų baudžiamajame įstatyme numatytų sąlygų visuma – numatyta įstatyminė pareiga veikti bei įstatymų bei kitų teisės aktų, nustatančių šią pareigą, įpareigojimo ribų neperžengimas.

2.2.2. Reikalavimas neviršyti įstatymų ar kitų teisės aktų suteiktų įgaliojimų

Veikdami valstybės interesų naudai, profesines pareigas vykdantys asmenys sulaukia didesnio visuomenės susidomėjimo, vertinimo. Žiniasklaidoje pareigūnų, valstybės tarnautojų, gydytojų įgaliojimų ribų peržengimo klausimai buvo keliami ne kartą. Visai neseniai viešojoje erdvėje buvo pasidalinta vaizdo įrašų, kuriame matoma kaip policijos pareigūnas atvykęs į iškvietimo vietą agresyviai nusiteikusiai, tačiau nesipriešinusiam pažeidėjui, suduoda teleskopine lazda į žastą. Visuomenė jautriai sureagavo į šį pareigūno elgesį bei iškėlė klausimą, ar toks pareigūno elgesys nėra galimai tik perteklinis galios demonstravimas. Žurnalistų paklaustas, kodėl panaudojo jėgą prieš nesipriešinusį pažeidėją, pareigūnas atsakė: „jaučiau realią grėsmę, todėl nusprendžiau ją neutralizuoti...“. (Publikuota: 15 min.). Dėl pareigūno veiksmų buvo pradėtas tarnybinis tyrimas. Verta

pažymėti, kad ši bei panašios situacijos, susijusios su profesines pareigas atliekančių asmenų funkcijų atlikimu yra labai jautrios visuomenėje bei iškeliančios klausimus apie profesines pareigas vykdančių asmenų įgaliojimų viršijimo klausimus.

Įstatymų leidėjas, siekdamas išvengti profesines pareigas vykdančių asmenų savivalės, išskyrė antrąją sąlygą, kuri yra būtina tam, kad žalos padarymas vykdant įstatyme apibrėžtas pareigas būtų teisėtas – reikalavimas neviršyti įstatymų ar kitų teisės aktų suteiktų įgaliojimų. Vienoje iš bylų LAT, nagrinėdamas piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi turinį BK 228 str. prasme, apibrėžė įgaliojimų viršijimo sąvoką. Teismas išaiškino, kad „įgaliojimų viršijimas – tai įstatymais ir kitais teisės aktais valstybės tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui suteiktų įgaliojimų ribų peržengimas, pasireiškiantis neteisėtu veikimu.“ Taip pat nurodoma, kad įgaliojimų viršijimas pasireiškia „veiksmis, kurie priklausė kitų institucijų ar įstaigų kompetencijai; veiksmis, kuriems atlikti reikalingas specialus sprendimas ar leidimas; veiksmis, kurie nebuvo būtini ir kuriuos atlikti buvo galima tik įstatyme ar kitame teisės akte numatytais atvejais“ (LAT nutartis Nr. 2K-74-976/2017). Kitoje LAT byloje papildoma, kad net ir nustatius, kad asmuo turėjo teisę atlikti tam tikrus veiksmus, darančius žalą kito asmens teisėms, laisvėms ir teisėtiems interesams (t.y. turėjo įstatymų nustatytą pareigą veikti), tačiau jų atlikimas pagal konkrečios situacijos aplinkybes nebuvo galimas ar nebuvo būtinas, turėtų būti konstatuojamas įgaliojimų viršijimas (LAT nutartis Nr. 2K-380-942/2015). Taigi, darytina išvada, kad įgaliojimas atlikti tam tikrus veiksmus su žala susijusius veiksmus nėra besąlyginė profesines pareigas atliekančio asmens privilegija – asmuo turi laikytis įstatyme ar kitame teisės akte apibrėžtų veiklos ribų, taip pat jo atliekami veiksmai turi būti atlikti pagal reglamentuotas procedūras, taisykles. Pabrėžtina, kad taip pat svarbu nustatyti, ar asmuo veikė įvertindamas tam tikros situacijos aplinkybes, taip pat, ar jo veiksmai buvo būtini. Todėl, remiantis pirmosios teisėtumo sąlygos kontekstu – svarbu nustatyti ne tik profesinės veiklos sritį bei veiksams vertinti taikytiną įstatymą ar teisės aktą, bet ir konkretų veiksma, kuriuo buvo padaryta žala (Kujalis, 2014, p. 95).

Antroji sąlyga nustato, kad siekiant ištirti veikslių teisėtumą yra svarbu atlikti pareigūno ar kito profesines pareigas atliekančio asmens veikslių analizę – t.y. ar asmuo, padarydamas žalą kito asmens teisėms bei laisvėms, laikėsi jo profesinei veiklai nustatytų procedūrų, reikalavimų. Pažymėtina, kad profesinę veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose bei kituose teisės aktuose yra nustatytos veikimo ribos, kurių nevalia pažeisti. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos asmens ir turto apsaugos įstatyme reglamentuojant šaunamojo ginklo panaudojimo bendrąsias sąlygas nustatytas draudimas apsaugos darbuotojui vykdyti ginkluotą asmens ir turto apsaugą su ne profesinei veiklai įgytu

(asmeniniu) šaunamuoju ginklu (24 straipsnio 5 dalis). Dar vienas pavyzdys – Policijos veiklos įstatyme numatytas draudimas naudoti fizinę prievartą ir specialiąsias policijos priemonės (išskyrus antrankius arba surišimo priemones) prieš moteris, kai akivaizdu, kad jos nėščios, taip pat prieš asmenis, kai akivaizdu, kad jie neįgalūs ar nepilnamečiai (jeigu jų amžius žinomas pareigūnui arba išvaizda atitinka amžių), išskyrus atvejus, kai jie priešinasi pavojingu gyvybei ar sveikatai būdu arba kai šių asmenų grupė užpuola ir šis užpuolimas kelia grėsmę žmonių gyvybei ar sveikatai (27 straipsnio 2 dalis). Taigi, siekiant nustatyti, ar asmuo laikėsi suteiktų įgaliojimų, turi būti vertinama, ar asmuo savo veiksmais nepažeidė teisės aktais nustatytų ribų, ar jo veiksmai buvo galimi pagal profesinę veiklą apibrėžiančius aktus. Jei minėtais atvejais apsauginis vykdydamas savo pareigas panaudotų asmeninį šaunamąjį ginklą, o pareigūnas panaudotų prievartą prieš akivaizdžiai neįgalų asmenį – šių veiksmų nepateisintų BK 30 straipsnio 1 dalis, o būtų konstatuojamas įgaliojimų viršijimas.

Dar vienas aspektas – siekiant nustatyti ar tam tikroje situacijoje asmuo savo veiksmais neperžengė įstatymuose bei kituose teisės aktuose reglamentuotų įgaliojimų, turi būti įvertinamas konkrečių veiksmų būtinumas. Analizuojant teismų praktiką, pastebėta, kad dažniausiai atliktų veiksmų būtinumo klausimas keliamas subjektams, turintiems diskreciją panaudoti prievartą ar specialiąsias priemones, kadangi šių veiksmų atlikimas susijęs su sunkiausių padarinių sukėlimu, todėl ypatingai verta aptarti prievartos panaudojimo teisėtumo aspektus. Diskrecija – (*pranc. discretion < lot. discretio – svarstymas*) – pareigūno ar valstybės institucijos teisė spręsti kokį nors klausimą savo nuožiūra. Kalbant apie profesines pareigas vykdančių asmenų diskreciją, terminas vartojamas siekiant apibūdinti pareigūno ar valstybės institucijos laisvę, sprendžiant vieną ar kitą klausimą (dalyką), susijusį su individualiu asmeniu ar asmenų grupe tam tikroje situacijoje (Bakševičienė, 2017, p. 72). Teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, jog viešojoje teisėje negalioja privatinės teisės principas „leidžiama viskas, kas neuždrausta“, todėl žmogaus teisinį statusą nustatančios, keičiančios ar naikinančios institucijos bei pareigūnai turi veikti neviršydami įstatymais nustatytų diskrecijos ribų (Greičius, 2005, p. 62).

Verta paminėti, kad Lietuvoje naudoti fizinę (ir psichinę) prievartą – specialiąsias priemones, kovinių imtynių veiksmus, šaunamąjį ginklą – įstatymai suteikia teisę mažiausiai dešimčiai skirtingų teisėtvarkos subjektų. Suteikdamos savo teisėtvarkos apsaugos pareigūnams diskreciją panaudoti jėgą ir šaunamąjį ginklą, valstybė laikosi savo pareigos apsaugoti visuomenės narių svarbiausias teises: teisę į gyvybę, laisvę, neliečiamumą ir saugumą (Morkūnienė, Muliarčikas, 2010, p. 112). Taigi, turėdamas

diskrecijos teisę konkrečioje situacijoje pasirinkti prievartos rūšį ir jos panaudojimo mastą, pareigūnas, valstybės tarnautojas turi atsižvelgti į svarbias aplinkybes – teisės pažeidimo pobūdį bei individualias pažeidėjo savybes (Gutauskas, 2016, p. 81). Pastebėtina, kad veikimas pavojaus akivaizdoje, stresinių situacijų metu, kuomet pareigūnas turi nedelsiant imtis tam tikrų priemonių siekiant nutraukti vykdomą teisės pažeidimą bei apsaugoti valstybės ginamus gėrius kelia riziką pareigūnams ir kitiems asmenims, turintiems diskrecijos teisę panaudoti prievartą, netinkamai įvertinti aplinkybes bei peržengti įgaliojimų ribas.

Teigtina, kad teisė panaudoti prievartą ar specialiąsias priemones teisinėje valstybėje negali būti neribota, o šių įgaliojimų turinys turi būti aiškiai apibrėžtas įstatymais, siekiant nepalikti pareigūnų veiksams diskrecijos teisės bei numatant baigtinį sąrašą atvejų, kuomet gali būti panaudoti prievartos veiksmai (Greičius, 2005, p. 67). Pažymėtina, kad prievartos, jėgos panaudojimas prieš asmenį yra susijęs su kiekvieno žmogaus turimų fundamentalių teisių – t.y. teisės į gyvybę bei teisės į orumą pažeidimu. Pagal Konstituciją, žmogaus teisė į gyvybę yra absoliuti vertybė (19 straipsnis), kurią saugo įstatymas, o jos išimčių ar išlygų nėra tiesiogiai numatyta, todėl neįmanoma kaip nors apriboti žmogaus teisės gyventi nepažeidžiant gyvybės esmės – neatimant gyvybės. Konstitucijos 21 straipsnyje apibrėžtas žmogaus asmens neliečiamumas, orumo gynimas įstatymu – nurodant, kad draudžiami bet kokie veiksmai, kuriais siekiama žmogų kankinti, žaloti, pažeminti orumą, žiauriai su juo elgtis bei nustatyti tokias bausmes. Šios nuostatos taip pat atsispindi tarptautiniuose teisės aktuose – prigimtinio orumo bei neatimamų teisių apibrėžimas deklaruojamas Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, reglamentuojant: „Kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą“ (3 straipsnis), taip pat nustatant, kad „Niekas negali būti kankinamas arba patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas“ (5 straipsnis). Europos Žmogaus teisių konvencijoje (toliau – EŽTPLAK) įtvirtinta, kad kiekvieno asmens teisę į gyvybę saugo įstatymas (2 straipsnis), pažymint, kad „gyvybės atėmimas nėra laikomas šio straipsnio pažeidimu, jeigu tai padaroma nepanaudojant daugiau jėgos, negu neišvengiamai būtina: a) ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto; b) teisėtai suimant arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti; c) pagal įstatymą malšinant riaušes ar sukilimą.“ (2 straipsnio 2 dalis). Taip pat 3 straipsnyje „Kankinimo uždraudimas“ analogiškai nustatant, jog „Niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį, arba būti tokiu būdu baudžiamas“. Taigi, atsižvelgiant į svarbiausių žmogaus teisių – gyvybės, orumo svarbą, darytina išvada, kad pareigūnams ar kitiems profesines pareigas atliekantiems asmenims,

siekiant apsaugoti kitus žmones, jų gyvybę bei laisvę, įstatymo leidžiama panaudoti prievartą tik neišvengiamo būtinumo atvejais.

Analizuojant specialiuosius profesinę veiklą apibrėžiančius įstatymus, pastebėta, kad prievarta, apribojanti žmogaus teises, galima tik esant griežtai įstatymuose nustatytiems pagrindams, atsižvelgiant į konkrečias situacijos aplinkybes. Viena iš verčiausių aptarti jėgos struktūrų – policijos bei jos pareigūnų veiklos reglamentavimo ypatumai. Štai Policijos veiklos įstatyme numatyta, kad „pareigūnas neatsako už žalą, dėl teisėto prievartos panaudojimo“ (26 straipsnio 5 dalis). Policijos veiklos įstatymo 26 straipsnio 1 dalyje reglamentuotos šios prievartos panaudojimo sąlygos: „būtinumas užkirsti kelią nusikalstamai veikai ar administraciniam teisės pažeidimui (nusižengimui), sulaikyti nusikalstamą veiką ar administracinį teisės pažeidimą (nusižengimą) padariusį asmenį ir kitais atvejais, saugant ir ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. Prievarta, dėl kurios žmogaus sveikata gali sutrikti ar jis gali mirti, gali būti naudojama tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai atlikti, ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinėjimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos.“ Policijos pareigūnui suteikiamos teisės ne tik panaudoti fizinę prievartą ar specialiąsias priemones, tačiau nustatomos tam tikros šią teisę reglamentuojančios taisyklės, tokios kaip: būtinumas įspėti apie ketinimą panaudoti šias priemones, suteikiant asmeniui galimybę įvykdyti pareigūno reikalavimus ar nurodymus, išskyrus atvejus, kai delsimas kelia grėsmę pareigūno ar kito asmens gyvybei ar sveikatai arba kai įspėti yra neįmanoma (26 straipsnio 2 dalis). Dar viena prevencinė priemonė, galinti išvengti jėgos panaudojimo numatyta pareigūno pareigose – pareiga prisistatyti atliekant tarnybines pareigas, kai asmuo reikalauja – parodyti tarnybinį pažymėjimą (25 straipsnio 3 dalis). Tai ypatingai svarbi nuostata, kuri dažnai pabrėžiama teismų praktikoje, kadangi jėgos panaudojimo vertinimui esminę reikšmę turi asmens, prieš kurį panaudota prievarta, suvokimas, kad jis nevykdo pareigūno teisėtų reikalavimų. Policijos veiklos įstatyme taip pat numatyti šie prievartos panaudojimo pagrindai: 1) ginant ar gindamas kitus asmenis, nuosavybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsینimosi ar pavojaus; 2) sulaikydamas, pristatydamas, konvojuodamas ar atvedsindamas asmenį, padariusį nusikalstamą veiką ar administracinį teisės pažeidimą (nusižengimą) ar įtariamą jų padarymu, taip pat asmenį, kuris vengia sulaikymo, pristatymo, konvojavimo ar atvedsinimo, arba sulaikius ar pristatant asmenį, siekdamas užtikrinti savo ar kitų asmenų saugumą; 3) kai kėsınamasi į policijos saugomą asmenį, objektą, transporto priemonę, specialiąsias policijos priemones ar kitą policijos turtą; 4) riaušių ar grupinių veiksmų, kuriais pažeidžiama viešoji tvarka, metu; 5) prieš transporto priemonę, kai jos vairuotojas nepakluso pareigūno aiškiai išreikštam

reikalavimui sustoti; 6) kai būtina išlaisvinti įkaitus ar užkirsti kelią teroro aktui; 7) pabėgimo konvojuojant ar iš laisvės atėmimo vietų ar areštinių atvejais; 8) prieš asmenį, kai šis bando naudoti prievartą arba artinasi prie pareigūno ir neklauso reikalavimo laikytis nurodyto atstumo; 9) patekdamas į patalpas ar transporto priemonę, kad sulaikytų asmenį, įtariamą nusikalstamos veikos padarymu arba ją padariusį, taip pat asmenį, padariusį administracinį teisės pažeidimą (nusižengimą); 10) prieš gyvūną, kuris kelia grėsmę policijos pareigūno ar kito asmens gyvybei ar sveikatai (27 straipsnio 1 dalis). Taip pat įstatyme numatytas draudimas naudoti fizinę prievartą bei specialiąsias priemones prieš moteris, kai akivaizdu, kad jos nėščios, taip pat prieš asmenis, kai akivaizdu, kad jie neįgalūs ar nepilnamečiai (jeigu jų amžius žinomas pareigūnui arba išvaizda atitinka amžių), nebent nustatyta, kad jie priešinasi pavojingu sveikatai būdu (27 straipsnio 2 dalis). Policijos veiklos įstatyme taip pat pabrėžiama, kad policijos veikloje prievarta gali būti naudojama tik esant būtinumui, pareigūnui pasirenkant prievartos rūšį bei mastą, atsižvelgiant į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį bei individualias pažeidėjo savybes (Policijos veiklos įstatymo 26 straipsnio 1 punktas). Taigi iš policijos veiklą reglamentuojančių nuostatų pastebima, kad prievarta suprantama kaip išimtinė praktika, o įstatyme numatytas siekis pareigūnui visais įmanomais pagrindais išvengti jėgos panaudojimo tokiais būdais kaip – nustatyta tvarka prisistatant ar įspėjant apie ketinimą panaudoti jėgą (jeigu pagal aplinkybes įmanoma tai padaryti). Teigtina, kad analizuojant baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės kontekste pareigūno atliktų veiksmų būtinumą, veikiant tam tikromis aplinkybėmis, turi būti įvertinamas pareigūno reagavimo būdas į tam tikrus veiksmus bei jėgos laipsnis – tai yra, ar buvo panaudota tiek jėgos, kiek proporcingai būtina pagal tam tikras aplinkybes.

Pažymėtina, kad tarnybines pareigas vykdančio asmens veiksmų proporcingumas veikiant konkrečioje situacijoje yra pagrindinis kriterijus vertinant įgaliojimų viršijimo klausimus. Atsižvelgiant į EŽTT jurisprudencijos išaiškinimus, prievartos, jėgos panaudojimo proporcingumą apibrėžia jėgos panaudojimo pagrindas (jėgos panaudojimą nulėmę aplinkybės) bei konkrečios panaudotos priemonės (panaudotos jėgos mastas) (Leonaitė, 2013, p. 333). Konstitucinis Teismas taip pat yra išaiškinęs, jog proporcingumo principas, kaip vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, reiškia, kad įstatyme numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir kad šios priemonės neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti (Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas). Todėl preziumuotina, kad vertinant jėgos panaudojimą, turi būti atsižvelgta tiek į profesinę veiklą reglamentuojančius

aktus, tiek tarptautinius jėgos panaudojimo standartus – tokius kaip jėgos panaudojimo reikalingumas, būtinumas bei proporcingumas konkrečioms įvykio aplinkybėms.

Pareigūno ar kito tarnybines pareigas atliekančio asmens prievartos panaudojimas sprendžiant įgaliojimų viršijimo klausimus Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencijoje dažniausiai vertinamas pagal EŽTPLAK 3 straipsnį („Kankinimo uždraudimas“). Teismas šiuos veiksmus tiria vertindamas proporcingumo principo aspektą, atsižvelgiant tiek į asmens, prieš kurį panaudota prievarta, tiek pareigūno veiksmus – t.y. ar asmuo priešinosi pareigūnams, ar vykdė teisėtus reikalavimus, o pareigūno atžvilgiu – ar atliko nacionaliniuose aktuose nustatytas procedūras bei panaudojo jėgos tiek, kiek buvo būtina, atsižvelgus į aplinkybes. Pavyzdžiui, byloje *Gedrimas prieš Lietuvą* teismas nustatė, kad pareigūnų veiksmai, kuriuos jie atliko sulaikydami pareiškėją: jėgos panaudojimas – riešo užlenkimas, surakinimas antrankiais, rankų užlaužimas ir spyris keliu į pilvą, nesipriešinusiam įtariamajam, antros grupės invalidui (nustatytas darbingumo lygis – 35 proc.), vertintini kaip pažeidžiantys EŽTPLAK 3 straipsnį. Taip pat teismas savo sprendime išaiškino, koks teisėsaugos pareigūno elgesys peržengia įgaliojimus: „Netinkamas elgesys turi pasiekti atitinkamą žiaurumo lygį. Tokio žiaurumo lygio netinkamas elgesys paprastai sukelia faktinį kūno sužalojimą ir dideles fizines ar psichologines kančias. Asmens laisvės atėmimo atveju arba tiesiog jam susidūrus su teisėsaugos pareigūnais, bet koks fizinės jėgos panaudojimas, jei jis nėra griežtai būtinas dėl šio asmens elgesio, žemina žmogaus orumą ir iš esmės nėra suderinamas su Konvencijos 3 straipsnyje numatyta teise“. Teismas pabrėžė, kad net ir nustačius, kad asmuo iš tiesų su pareigūnais elgėsi nepagarbiai, pareigūnų panaudotos jėgos dydis nebuvo būtinas bei proporcingas atsižvelgiant į aplinkybes, kad asmuo nebuvo ginkluotas bei buvo vienas, o didesnį pareiškėjo bendradarbiavimą pareigūnai galėjo pasiekti kitomis priemonėmis, kurių neišnaudojo (2016 m. liepos 12 d. EŽTT sprendimas *Gedrimas prieš Lietuvą*). Kitoje byloje – *Peleckas prieš Lietuvą*, pareiškėjo skundas dėl tariamai brutalių pareigūnų veiksmų sulaikymo metu neatitiko „minimalaus žiaurumo laipsnio“² pagal 3 straipsnį, todėl pareiškėjo skundas buvo atmestas, nustatant, kad pareigūnai panaudojo tiek jėgos, kiek buvo būtina reaguojant į įvykio aplinkybes. Pareiškėjas nurodė, kad pareigūnai su juo elgėsi žiauriai bei nežmoniškai Konvencijos 3 straipsnio prasme, savo argumentus grįsdamas tuo, kad sulaikymo metu prieš jį kaip senyvo amžiaus žmogų, negalintį pasipriešinti pareigūnams, pareigūnai panaudojo neproporcingai daug jėgos, taip jį sužeisdami ir pažemindami. Šioje byloje EŽTT konstatavo, kad pareigūnų panaudotas

² Ang. *Minimum level of severity*

jėgos laipsnis buvo proporcingas pažeidėjo veiksams, kadangi šiuos veiksmus sukėlė pačio pareiškėjo įžeidinėjimai bei agresyvus priešinimasis pareigūnams (2007 m. lapkričio 6 d. EŽTT sprendimas byloje *Peleckas prieš Lietuvą*). Dar vienoje byloje – *Žemaitis prieš Lietuvą*, Teismas pasigedo išsamesnio nacionalinių teismų aplinkybių ištyrimo, kadangi visais etapais buvo tiriami pareiškėjui pateikti kaltinimai dėl administracinio teisės nusižengimo, o ne pareigūno piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi klausimas, panaudojus galimai perteklinę prievartą, savo poziciją teisinant tuo, kad pareiškėjas pateikdamas skundą siekė tik išvengti administracinės atsakomybės. Teismas nurodė, kad nacionalinės institucijos šioje byloje turėjo nustatyti pareiškėjo sulaikymo aplinkybes, t.y. ar jis priešinosi pareigūnams ir kokių konkrečiai veiksmų ėmėsi šie pareigūnai. Teismas pažymėjo, kad nei viename iš pareiškėjo sulaikymo naktį policijos pareigūnų rengtų pranešimų nebuvo tiksliai aprašytos sulaikymo aplinkybės. Byloje buvo nustatytas EŽTPLAK 3 straipsnio pažeidimas, atsižvelgus į faktines aplinkybes bei pareigūnų versijų išsiskyrimą. Pareigūnų įgaliojimų viršijimą pagrindė aplinkybės, kad pareiškėjui tamsiu paros metu iš už nugaros neprisistačius vykdant tarnybines pareigas buvo liepta sustoti, todėl pareiškėjas nesuprato, kas ir kodėl jį stabdo bei ėmė išsigandęs bėgti. Tik apšviestoje gatvės dalyje pamatęs, kad jį stabdo pareigūnas, sustojo iškėlęs rankas, tačiau pareigūnas jam liepė gultis ant žemės bei visiškai nesipriešinant jį pargriovė, užgniauzė rankas, panaudojo jėgos veiksmus – kelis kartus smogė į galvą bei į dešinę krūtinės pusę, kitas pareigūnas uždėjo pareiškėjui antrankius, šių prievartos veiksmų metu buvo sulaužyti pareiškėjo akiniai. Teismo vertinimu šie pareigūnų veiksmai vertintini kaip perteklinė prievarta, pažeidžianti asmens orumą bei visiškai nereikalinga esamoms aplinkybėms (2019 m. spalio 15 d. EŽTT sprendimas *Žemaitis prieš Lietuvą*).

Pažymėtina, kad tiriant jėgos panaudojimo klausimus svarbu nustatyti ar profesines pareigas vykdančio asmens reakcija į daromą pažeidimą buvo teisinga – ar asmuo adekvačiai panaudojo prievartą susiklosčiusioje situacijoje. Štai vienoje byloje buvo nustatyta, kad asmuo neviršijo jam suteiktų įgaliojimų panaudojęs prievartą, kadangi asmens veiksmus įtakojo paties nukentėjusiojo elgesys. Vilniaus apygardos teismo nutartyje Nr. 1A-633-576/2019 buvo nustatyta, kad A.P. (greitojo reagavimo grupės apsaugos darbuotojas) veikė kaip UAB „X“ darbuotojas, kuomet, gavęs iškvietimą iš saugomo viešbučio administratorės apie galimai neblaivų asmenį įsiveržusį į viešbučio teritoriją – Š.K., bandė jį išprašyti, tačiau, jam vėl bandant jėga patekti į viešbutį, bandydamas jį sulaikyti ir uždėti antrankius, suėmė nukentėjusįjį Š.K. už dešinės rankos, padarydamas kraujosruvas, o po to užsuko jam kairę ranką. Šių veiksmų pasekmė – Š.K. lūžo kairiojo alkūnkaulio vainikinė atauga, konstatuojant sužalojimus, kurie vertinami

nesunki sveikatos sutrikdymu. Byloje teisėjų kolegija nustatė, kad „A.P. vykdė savo darbinės pareigas, o jo veiksmus – fizinės prievartos priemonių panaudojimą – lėmė paties nukentėjusiojo elgesys, kadangi uždėdamas antrankius jis neturėjo tikslo Š.K. sužaloti. Vertinant padarinius, galimai padarytiems padariniams turėjo įtakos ir paties nukentėjusiojo judesiai – t.y. pasipriešinimas, kuris turėjo didelę įtaką lūžiui.“ Remiantis šiais pagrindais Š.K. apeliacinis skundas buvo atmestas, o A.P. atžvilgiu buvo nustatyta, kad jis veikė savo įgaliojimų ribose, nepažeisdamas BK 30 str. 1 d. numatytų teisėtumo sąlygų. Viename EŽTT sprendimų – *Znakovas prieš Lietuvą*, Teismas nagrinėjo specialiosios prievartos priemonės – elektrošoko panaudojimą. Bylos aplinkybėse nustatyta, kad pareiškėjas patyrė sumušimus ant abiejų rankų ir dešinėje krūtinės pusėje, taip pat ant jo kūno buvo elektros žymes primenančių kraujosruvų ant krūtinės ir nugaros. Taip pat buvo nustatyta, kad pareiškėjas elgėsi priešišškai su pareigūnais: atsisakė pasiaiškinti dėl žmonos kaltinimų smurtu artimoje aplinkoje ir apsirengti, įžeidinėjo pareigūnus ir jiems grasino, priešinosi sulaikomas. Šioje byloje vertindamas pareigūnų naudotas prievartos priemones prieš pažeidėją, Teismas išaiškino, kad elektrošoko panaudojimas prieš asmenį yra ypač sunkios formos netinkamas elgesys, galintis sukelti stiprų skausmą ir žiaurias kančias. Vyriausybė teigė, kad buvo būtina prieš pareiškėją naudoti elektrošoką, nes jis buvo apsvaigęs ir agresyvus – pareiškėjas vežamas į komisariatą griebė pareigūną už liemenės ir bandė pačiupti policijos automobilio vairą, o tai kėlė eismo įvykio greittelyje riziką. Teismas pažymėjo, kad nėra objektyvių įrodymų, tiksliai patvirtinančių pareiškėjo ar policijos pareigūnų pasakojimą apie tai, kas įvyko policijos automobilyje. Taip pat Teismas nurodė, kad pareiškėjas nebuvo iš anksto išpėtas apie elektrošoko naudojimą, todėl neturėjo galimybės savanoriškai vykdyti pareigūnų nurodymų. Pareigūnas teisinosi, kad negalėjo išpėti pareiškėjo, nes turėjo reaguoti „akimirksniu“. Teismas pastebėjo, kad po įtariamo pareiškėjo bandymo pačiupti už vairo pareigūnai saugiai sustabdė automobilį ir iš jo išlipo. Teismas pabrėžė, kad išankstinio perspėjimo galimybė nebuvo išsamiai įvertinta vidaus teismų procesuose, pareigūnų nebuvo paprašyta išsamiau paaiškinti, kokį pavojų galėjo sukelti delsimas panaudoti elektrošoką sustabdžius automobilį ir nelikus pavojaus sukelti eismo įvykį. Šioje byloje nėra duomenų, įrodančių, kad pareigūnai būtų svarstę galimybę policijos automobilyje prieš pareiškėją panaudoti švelnesnes prievartos priemones. Teismas, atsižvelgdamas į reikšmingas aplinkybes, pažymėjo, kad tuo metu pareiškėjui buvo šešiasdešimt vieneri metai; pareiškėjas nebuvo ginkluotas ir policijos pareigūnai turėjo aiškiai tai matyti, nes jis dėvėjo tik apatinius drabužius; pareiškėjas buvo surakintas antrankiais; jis buvo vienas prieš du pareigūnus. Vis dėlto nė viename vidaus teismo proceso etape pareigūnai nepateikė

jokio paaiškinimo, kodėl pareiškėjui sutramdyti nebūtų užtekę švelnesnių prievartos priemonių, pavyzdžiui, surakinti pareiškėjo rankas už nugaros, kad jis negalėtų pasiekti vairo, arba vienam iš pareigūnų pasilikti su juo ant galinės automobilio sėdynės. Šiais pagrindais remiantis Teismas konstatavo Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą (2019 m. lapkričio 19 d. EŽTT sprendimas byloje *Znakovas prieš Lietuvą*). Taigi, darytina išvada, kad vertinant pareigūno, tarnautojo veiksmų teisingumą, pasirenkant prievartos poveikio formą, turi būti atsižvelgiama į pagrindinių žmogaus teisių ribojimo standartų aspektus bei pasirinktų poveikio priemonių būtinumą konkrečioms įvykio aplinkybėms.

Kalbant apie išimtinę prievartos priemonę – šaunamąjį ginklą, kurio panaudojimas gali sukelti tiek fizinius (sunkius sužalojimus, ar net mirtį), tiek psichologinius padarinius, paminėtina, kad šaunamasis ginklas gali būti naudojamas tik tiek, kiek tai būtina atliekant profesines pareigas, ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos (Gutauskas, 2016, p. 81). Analizuojant policijos pareigūno šaunamojo ginklo panaudojimą, turi būti nustatomi minėtieji prievartos panaudojimo pagrindai, numatyti Policijos veiklos įstatyme. Svarbu išskirti, kad įstatymai išsamiai nedetalizuoja šaunamojo ginklo panaudojimo aplinkybių, todėl kyla pavojus netinkamai įvertinti situaciją. Darbo praktikoje pareigūnams tenka susidurti su situacijomis, kuomet siekiant sulaikyti pažeidimą padariusius asmenis bei transporto priemones reikia panaudoti šaunamąjį ginklą. Esant Policijos veiklos įstatyme 27 straipsnio 1 dalies pagrindams šaunamasis ginklas gali būti panaudotas prieš asmenį, o 1 dalies 5 punkte išskirtas ginklo panaudojimas prieš transporto priemonę – „vairuotojui nepaklusus pareigūno aiškiai išreikštam reikalavimui sustoti“. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime „Dėl specialiųjų priemonių specifikacijos ir specialiųjų priemonių panaudojimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2016 m.) nustatyta, kad pareigūnas, prieš panaudodamas specialiąsias priemones, privalo įvertinti asmens pasipriešinimo lygį, specialiųjų priemonių naudojimu siekiamą tikslą, kokio poveikio efektyvumo tikimasi panaudojus specialiąsias priemones, galimybes pasinaudoti specialiųjų priemonių sukeltu poveikiu, specialiųjų priemonių panaudojimo ir poveikio padarinius, savo atsitraukimo, priedangos ir kitų specialiųjų priemonių panaudojimo galimybes, jeigu panaudotos specialiosios priemonės būtų nepakankamai veiksmingos. Taigi, panaudodamas specialiąją priemonę – šaunamąjį ginklą, pareigūnas turi įvertinti ne tik sulaikomo asmens asmenybę (pavojingumą, pasipriešinimo lygį), tačiau ir įvertinti alternatyvias galimybes išvengti šaunamojo ginklo panaudojimo bei numatyti, kokius padarinius gali sukelti šaunamojo ginklo panaudojimas.

Teismų praktikoje, sprendžiant šaunamojo ginklo kaip išimtinės prievartos priemonės panaudojimo teisėtumo klausimus, reikšmingu vertinimo kriterijumi tampa

nustatymas, ar pareigūnas buvo išnaudojęs visas įmanomas priemones bėgliui sulaikyti. Pabrėžtina, kad būtinumo panaudoti šaunamąjį ginklą negali būti, kai tai padaryti įmanoma pasitelkiant pareigūnų aktyviosios ir pasyviosios gynybos priemones (Gutauskas, 2016, p. 76). EŽTT bylų praktikoje formuojama nuostata, kad būtinumo naudoti šaunamąjį ginklą negali būti, jeigu yra žinoma, kad sulaikomas asmuo nekelia pavojaus niekieno gyvybei arba sveikatai, arba nėra įtariamas itin sunkaus smurtinio nusikaltimo padarymu. Net jeigu nepanaudojus jėgos bus prarandama galimybė bėglį sulaikyti, šaunamojo ginklo naudojimas vis tiek nėra pateisinamas. Esminis kriterijus, panaudojant šaunamąjį ginklą – priemonės proporcingumas konkrečioms įvykio aplinkybėms (Gutauskas, 2016, p. 78). Byloje *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą* (2008 m. balandžio 24 d. EŽTT sprendimas) Teismas plačiai aptarė šaunamojo ginklo panaudojimo aspektą prieš transporto priemonę. Šioje byloje Teismas nustatė teisės į gyvybę dvigubą pažeidimą (materialusis ir procedūrinis aspektai) dėl policijos pareigūnų veiksmų persekiojant sprunkančią mašiną ir panaudojant šaunamąjį ginklą, ko pasekoje abu pareiškėjai neteko savo vaikų, ir tinkamo šių aplinkybių ištyrimo (Jočienė, 2018, p. 71). Teismas išaiškino, kad „policijos pareigūnų naudojama mirtiną grėsmę kelianti jėga gali būti pateisinama tam tikromis aplinkybėmis...jėgos panaudojimas galimas tik tuo atveju, kai tai yra „neišvengiamai būtina“, kitaip tariant, jis turi būti visiškai proporcingas tomis aplinkybėms.“ Taip pat nurodė, kad „būtinumo negali būti, jeigu yra žinoma, kad suimamas asmuo nekelia pavojaus gyvybei arba sveikatai ir nėra įtariamas padaręs smurtinį nusikaltimą, netgi jeigu nepanaudojus mirtiną grėsmę keliančios jėgos bus prarasta galimybė bėglį suimti.“ Šaunamojo ginklo panaudojimo kaip kraštutinės priemonės siekiant išvengti aiškiaus pavojaus, kurį galėjo sukelti paleistas pažeidėjas, valstybei nepavyko įrodyti. Teismas argumentus dėl bėglio pavojingumo (vairavo neblaivus, neapdairus asmuo) vertino kaip nepagrįstus, argumentuojant, jog „vidaus institucijoms nepavyko neginčijamai įrodyti, kad vidutinio dydžio miesto gatvėse apie vidurnaktį iš tiesų buvo daugybė žmonių, kuriems dėl tokio vairavimo galėjo kilti pavojus. Galimą abejonę sustiprina tai, kad tyrimo metu nebuvo nustatytas nė vienas persekiojimą matęs liudytojas.“ Teismas atsižvelgė į pareigūnų bandymą sustabdyti automobilį kitais būdais bei vieno iš šūvio metu apgadintą automobilio radiatorių, neįžvelgė aiškios pareigūnų prasmės šaudyti į pažeidėjo automobilį ir toliau, kuomet jis dėl apgadinimų būtų ir taip sustojęs. Taigi, šiais argumentais Teismas pagrindė šaunamojo ginklo panaudojimą kaip neproporcingą esamai situacijai bei neįvertintą (padriki šūviai, neįvertinus tolstančio automobilio judėjimo trajektorijos, greičio; neatsižvelgus, kad nėra aiškiai žinoma kiek automobilyje asmenų), kai šios priemonės panaudojimas neatitiko neišvengiamo būtinumo kriterijaus, kaip apibrėžta Konvencijos 2

straipsnio 2 dalies b punkte „teisėtai suimant arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti“.

Esminis šaunamojo ginklo panaudojimo teisėtumo aspektas, formuojamas teismų praktikoje – saugumas (Gutauskas, 2016, p. 84). Visiškai neproporcingai panaudotų prievartos priemonių bei pareigūno neapdairaus elgesio pavyzdys, įvertintas kaip sukeliantis baudžiamosios atsakomybės klausimą, buvo apžvelgtas LAT byloje Nr.: 2K-380-942/2015. Teismas konstatavo, kad: „R. M. netinkamai atliko savo tarnybos pareigas, t. y. pažeisdamas Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymo 23 ir 25 straipsniuose nustatytas šaunamojo ginklo panaudojimo sąlygas bei tvarką, nesant būtinojo reikalingumo panaudoti šaunamąjį ginklą prieš asmenį ir transporto priemonę, netinkamai įvertinęs situaciją ir neatsižvelgęs į nesustojusio automobilio vairuotojo padaryto administracinio teisės pažeidimo, nekėlusio tiesioginės grėsmės eismo saugumui ir žmonėms, pobūdį, neturėdamas tikslios informacijos apie galimą keleivių buvimą automobilyje, elgėsi nusikalstamai nerūpestingai – norėdamas sustabdyti automobilį iš savo tarnybinio ginklo – pistoleto ČZ-75 C Nr. A9960 – iššovė keturis perspėjamuosius šūvius į viršų, o automobiliui „Renault Espace“ nestojant, nesilaikydamas atsargumo taisyklių ir nusikalstamai pasitikėdamas savo šaudymo tikslumu, iš tolimo, apie 10 m, atstumo tamsiu paros metu iššovė penkis šūvius pataikyti sudėtingomis sąlygomis, taikydamas į dideliu greičiu važiavusio automobilio, kuriuo važiavo V. D., I. D., N. P., P. K., A. B., T. K., galinius ratus, tačiau šūviu pataikęs į automobilio galą dėl neatsargumo sužalojo automobilyje važiavusį T. K., padarydamas jam juosmens kairės pusės šautinę žaizdą su daugybiniais plonžarnių ir storžarnių pažeidimais, šautinę žaizdą riestinėje žarnoje, ūmų difuzinį pilvaplėvės uždegimą, t. y. sunkų sveikatos sutrikdymą, sukėlusį realų pavojų T. K. gyvybei, dėl to nukentėjusiajam buvo padaryta didelė žala.“ Atsižvelgdami į EŽTT praktikos aspektus, nacionaliniai teismai praktikoje suformavo nuostatas, jog sprendžiant dėl žalos padarymo, policijos pareigūnui panaudojant šaunamąjį ginklą stabdant transporto priemonę, teisėtumo, turi būti atsižvelgiama į reikšmingų aplinkybių visumą: į asmens ir jo elgesio, dėl kurio stabdoma transporto priemonė, pavojingumą; alternatyvių priemonių, kurios gali būti panaudojamos vietoje šaunamojo ginklo, buvimą, veiksmingumą, jų panaudojimo galimybes ir pan.; panaudotos prievartos proporcingumą siekiamam tikslui ir visoms situacijos aplinkybėms; galimybes pasirengti asmens sulaikymui ir tokių galimybių panaudojimui, siekiant sumažinti būtinybę naudoti ginklą ar žalą dėl jo panaudojimo ir pan. (LAT nutartis Nr. 2K-P-1/2014).

Atkreiptinas dėmesys, kad pareigūnų, tarnautojų diskrecija panaudoti prievartos priemonės kaip įgaliojimų viršijimo probleminis aspektas pasirinktas ne veltui. 2020 m.

vasario 21 d. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga (toliau – Seimo kontrolierių įstaiga) pateikė ataskaitą „Dėl esminių žmogaus teisių problemų, kylančių teisėsaugos pareigūnams savo veikloje taikant fizinę prievartą“, kurioje pateikė šias rekomendacijas Policijos generaliniam komisarui: rekomendaciją registruoti visus fizinės prievartos panaudojimo atvejus teisės aktų nustatyta tvarka, nurodant jų panaudojimo aplinkybes bei sprendimą naudoti prievartą lėmusias priežastis, pasitelkiant šiuos duomenis siekiant įvertinti panaudotos prievartos proporcingumą bei tikslingumą; taip pat, nurodė, kad pareigūnams atliekant užduotis, susijusias su galimu poreikiu panaudoti prievartos priemones, turėtų būti užtikrinamas tinkamas, efektyvus vaizdo fiksavimo priemonių naudojimas (Seimo kontrolierių ataskaita Nr. NŽTI-2019/1-1). Šias rekomendacijas Seimo kontrolierių įstaiga pateikė atsižvelgdama į Jungtinių Tautų gaires dėl fizinės prievartos bei šaunamojo ginklo naudojimo vykdant teisėsaugą, kuriose numatyta, kad pareigūnų diskrecija turėtų būti derinama su atskaitomybe. Pastebėtina, kad vaizdo fiksavimo praktika naudojant prievartos priemones po šių rekomendacijų imta taikyti policijos pareigūnų veikloje (2020 m. vasario 26 d. Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas Nr. 5-V-196). Manytina, kad šios praktikos taikymas bus ypač naudingas sprendžiant įgaliojimo viršijimo klausimus bei siekiant pašalinti bet kokias abejones dėl pareigūnų baudžiamosios atsakomybės kilimo klausimų.

Taigi, apibendrinant, antroji sąlyga siejama su veikimu įgaliojimų ribose ir jų neviršijimu. Pažymėtina, jog tam, kad būtų galima pritaikyti baudžiamąją atsakomybę šalinančią aplinkybę – profesinių pareigų vykdymą, pirmiausia reikia nustatyti, ar asmuo vykdė profesines pareigas ir, nustačius, kad jis jas vykdė, spręsti, ar sukeldamas žalą neviršijo teisės aktais jam nustatytų įgaliojimų. Įgaliojimų neviršijimo sąlygai nustatyti reikšminga ištirti profesines pareigas atliekančio asmens veiksmus, atsižvelgiant į atliktų veiksmų būtinumą pagal konkrečios situacijos aplinkybes, procedūrų ir kitų įstatyme numatytų reikalavimų laikymąsi. Analizuojant teismų praktiką, susijusią su pareigūnų prievartos priemonių panaudojimo teisėtumo klausimais, pastebėta, kad teismas, vertindamas įgaliojimų ribų peržengimą, atsižvelgia į konkrečios situacijos aplinkybes bei siekia nustatyti ar profesinę pareigą vykdęs asmuo tinkamai įvertino situaciją ir prievartos veiksmus panaudojo proporcingai. Esminis išimtinės prievartos priemonės – šaunamojo ginklo – panaudojimo prieš asmenis, transporto priemonės kriterijus – saugumas, tinkamas aplinkybių įvertinimas bei alternatyvių sunkiems padariniams išvengti priemonių panaudojimas. Svarbu pabrėžti, kad tik nustačius profesinę pareigą vykdančio asmens veiksmų teisėtumą, gali būti keliamas baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės klausimas.

3. VERTINAMIEJI ŽALOS DYDŽIO ASPEKTAI PROFESINĖS PAREIGOS VYKDYMO ATVEJU

Saugant ir ginant žmogaus teises ir laisves, ypatinga svarba tenka žalos atlyginimo institutui. Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas, o Konstitucija imperatyviai reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti. Valstybės institucijos, pareigūnai jokiais aplinkybėmis negali veikti *ultra vires*, neteisėtais veiksmais pažeisti žmogaus teisių ir laisvių (2006 m. rugpjūčio 19 d. Konstitucinio Teismo nutarimas).

Profesinių pareigų vykdymu padaryta žala analizuojama tiriant pareigūno ar kito profesines pareigas atliekančio asmens veiksmų teisėtumą. Vertinant įstatymuose ar kituose teisės aktuose numatytas profesinių pareigų vykdymo ribas, susijusias su fizinės prievartos panaudojimu, pastebėtas reikalavimas vykdant tarnybines pareigas savo veiksmais sukelti kuo mažiau žalos – siekimas išvengti sunkių padarinių, prievartos panaudojimas tik tarnybinio būtinumo atvejais (Policijos veiklos įstatymo 26 straipsnio 1 dalis). Padarytos žalos teisėtumą apibrėžia BK 30 straipsnio 1 dalies sąlygos. Pastebėtina, kad žalos dydžio, kurį gali padaryti pareigūnas ar bet kuris kitas profesines pareigas vykdančias asmuo baudžiamasis įstatymas neapibrėžia. Šiuo atveju susiduriama su problema – baudžiamasis įstatymas teikia įgaliojimus pažeisti svarbiausius gėrius vykdant profesines pareigas, tačiau nenumato galimų sukelti padarinių masto. Na, o specialieji, profesinę veiklą nustatantys įstatymai numato tik galimą diskreciją panaudoti jėgą, specialiąsias priemones ir jos panaudojimo sąlygas. Sutinkant su prof. V. Piesliako nuomone, teigtina, kad BK 30 straipsnio nuostata gali būti suprantama kaip klaidinanti, galimai vertinant, jog „atliekant profesines funkcijas yra pateisinama bet kokia žmogui padaryta žala“ (Piesliakas, 2008, p. 42), kadangi formuluotė orientuota tik į tarnybines pareigas vykdančio asmens veiksmų teisėtumą, t.y. įstatymu nustatytos pareigos buvimą bei įstatymų ir kitų teisės aktų ribų neviršijimą vykdant profesines pareigas. Ši nuostata kelia klausimą – kokia asmens profesiniais veiksmais sukelta žala pateisinama BK 30 straipsnio atveju?

Verta paminėti, kad profesinių pareigų vykdymu sukeltos žalos kriterijus yra nustatytas BK 228 straipsnyje, kuris reglamentuoja baudžiamąją atsakomybę už tarnybos įgaliojimų viršijimą ar piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi. Šioje tyčinėje bei pavojingoje veikloje apibrėžti pavojingi padariniai – didelės žalos kilimas. Teismų praktika aiškina, kad,

jei tarnybines pareigas vykdančias asmuo, viršydamas savo tarnybinius įgaliojimus, nukentėjusiajam padaro net ir nedidelę žalą sveikatai, tokia fizinė žala savaime vertintina kaip didelė žala BK 228 straipsnio prasme ne tik nukentėjusiajam, bet ir policijos prestižui (LAT byla Nr. 2K-74-976/2017). Sistemiskai aiškinant, esminis akcentas žalos dydžio apibrėžčiai BK 228 straipsnio atveju – įstatymų ar kitų teisės aktų įgaliojimų viršijimas, kuris jau savaime lemia, kad net ir menka žala – pavyzdžiui, turtinė ar nežymus sveikatos sutrikdymas bus laikoma didele, todėl, darytina prielaida, kad veikiant BK 30 straipsnio atveju numatytais teisėtumo sąlygomis ir neviršijant numatytų įgaliojimų, galima sukelti didesnę žalą nei tik nežymus sveikatos sutrikdymas. Pastebėtina, kad žalos dydžio neapibrėžtumas kelia klausimą dėl didelės žalos sukėlimo profesinių pareigų vykdymo atvejais, kuris, doktrinoje bei teismų praktikoje vertinamas nevienareikšmiškai.

Profesinių pareigų vykdymo atvejais veikslių teisėtumą apibrėžia minėtasis proporcingumo principas. Pažymėtina, kad nuo šio principo nenukrypstama ir doktrinoje, vertinant žalos dydį. Laikomasi nuomonės, kad žalos dydis yra vertinamasis požymis, kurį kiekvienu konkrečiu atveju nustato ir įvertina prokuroras, teisėjas ar teismas, remdamiesi įstatymų ar kitų teisės aktų reikalavimais ir bendra taisykle: kuo vertingesni interesai, vertybės, dėl kurių apsaugos padaryta žalos, tuo daugiau žalos gali būti laikoma padaryta neperžengiant įstatymo ar kito teisės akto leistų profesinės pareigos ribų (Švedas *et al.*, 2019, p. 306). Atsižvelgiant į doktrinos išaiškinimą, manytina, kad padaryta žala turi būti proporcinga tam tikram pavojui atremti, interesams apsaugoti. Pastebėtina, kad žalos dydžio proporcingumo kriterijus profesinių pareigų vykdymo atvejais artimas Vokietijos reglamentavimui. Vokietijos BK, reglamentuojant būtinojo reikalingumo veikimą bei iš jo išplaukiantį specialų teisinį įpareigojimą veikti šiomis sąlygomis (profesinės pareigos vykdymą), reglamentuotas veikimas esant lygiaverčių interesų priešpriešai – asmens sukelta žala pateisinama tiesioginiam pavojui atremti (Germany Criminal Code Sect. 35). Taigi asmens profesinės pareigos vykdymu sukelta žala remiasi proporcijos principu, o sukeltos žalos dydį pateisina ginamo intereso vertingumas.

Pastebėtina, kad ši doktrinos taisyklė yra labai abstrakti ir neapibrėžianti žalos dydžio ribų. Vertinant poziciją – kuo vertingesni interesai, tuo daugiau žalos galima sukelti – manytina, kad ši nuostata apima subjektyvų subjekto vertinimą dėl interesų vertingumo, kuris nebūtinai gali būti teisingas. Pavyzdžiui, vienoje LAT byloje nustatyta, kad „asmuo, nepažeisdamas teisės aktais nustatytų sąlygų, teisėtai panaudojo šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę, kurią siekė sustabdyti bei taip sulaikyti šia transporto priemone važiuojantį asmenį, kuris, jo pagrįstu įsitikinimu, vykdo nusikalstamą veiką, o jo veiksmai nebuvo tyčiniai“ (LAT nutartis Nr. 1S-90-557/2008). Šiuo pagrindu asmeniui nebuvo

taikoma baudžiamoji atsakomybė, nors asmuo ir sukėlė asmeniui sunkų sveikatos sutrikdymą, tačiau jo veiksmus pateisino teisėtumo sąlygų laikymasis bei sąžiningas įsitikinimas dėl sulaikytojo nusikalstamos veikos padarymo. Dar vienoje byloje pareigūnas taip pat rėmėsi sąžiningu įsitikinimu apie galimai padarytą nusikalstamą veiką bei stengėsi sulaikyti transporto priemonę, byloje nustatyta: „T.B-a šaunamąjį ginklą panaudojo patruliuodamas ir siekdamas sustabdyti automobilį, kurio vairuotojas neįvykdė teisėto reikalavimo sustoti. Tačiau šia veika – šūviais iš didelio, apie 40 metrų, atstumo į didėjančiu greičiu tolstantį automobilį, esant sudėtingoms kelio ir matomumo sąlygoms, nesant realios grėsmės policijos pareigūnų ar kitų asmenų sveikatai arba gyvybei, tinkamai neįvertinus situacijos, neturint pakankamos informacijos apie automobilio vairuotojo individualias savybes, lengvabūdiškai pasitikėdamas savo, kaip šaulio, savybėmis bei jas pervertindamas, sukėlė pavojų automobilyje važiuosiu asmenų gyvybei“ (LAT nutartis Nr. 2K-711/2003). Teismas nustatė, kad pareigūno veiksmai vertinami kaip neteisėti, o pareigūnas buvo nuteistas už įgaliojimų viršijimą, kvalifikuojant jo veiką kaip neatsargų gyvybės atėmimą. Taigi, vertinant sunkius padarinius, padarytus sąžiningai įsitikinus savo veiksmų teisėtumu bei siekiant pateisinti asmens sukeltą žalą BK 30 straipsnio sąlygomis, turi būti nustatyta, ar asmens veiksmis sukelta žala nebuvo tyčinė. Nesant pareigūno veiksmuose tyčios bei nustačius teisėtumo sąlygas, atsakomybė šalinama net ir sukėlus tokius sunkius padarinius kaip gyvybės atėmimas. Taigi vertinant žalą, atsižvelgtina, ar asmuo, turėdamas pareigą veikti tam tikroje situacijoje, objektyviai ją įvykdė: laikėsi teisėtumo, proporcingumo reikalavimų bei ar žalos padarymas nebuvo tyčinis.

Atsižvelgiant į EŽTT išaiškinimus apie sunkių padarinių – asmens mirties sukėlimo faktą, jurisprudencijoje akcentuojama valstybės atsakomybė užtikrinti asmenų, vykdančių tam tikras, įstatymuose ar kituose teisės aktuose numatytas pareigas, kvalifikuotumą, parengtį veikti pavojaus situacijose bei atidumo, rūpestingumo lygį, todėl turi būti siekiama, kad valstybės pareigūnų operacijos būtų vykdomos siekiant sukelti kuo mažesnius nuostolius bei žalą visuomenei (2011 m. gruodžio 20 d. EŽTT sprendimas byloje *Finogenov ir kiti prieš Rusijos Federaciją*). Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad mirtiną grėsmę kelianti jėga pateisinama tik esant neišvengiamam būtinumui – jei sulaikomas asmuo kelia pavojų kitų asmenų gyvybei ar sveikatai bei yra įtariamas padaręs smurtinį nusikaltimą (2004 m. gruodžio 20 d. EŽTT sprendimas byloje *Makaratzis prieš Graikiją*). EŽTT pabrėžia, kad asmens gyvybės vertybė yra svarbesnė net ir tuo atveju, jei nepanaudojus mirtiną grėsmę keliančios jėgos, bus prarandama galimybė bėglį sulaikyti (2008 m. balandžio 24 d. EŽTT sprendimas byloje *Juozaitytė ir Bikulčius prieš Lietuvą*). Taigi, atsižvelgiant į EŽTT vertinimą, sunkių padarinių sukėlimas veikiančiam subjektui –

pareigūnui, galimas tik esant neišvengiamam būtinumui, atsižvelgiant į profesines pareigas vykdančių asmenų parengtį bei įgūdžius veikti didesnio pavojaus situacijoje.

Atsižvelgiant į Lietuvos teismų praktiką, 2008 metais, vertindamas žalos dydį, LAT išaiškino, kad BK 30 straipsnio nuostatos pašalina baudžiamąją atsakomybę pareigūnui, kuris padarė turtinę žalą ar nežymius, o išimtiniais atvejais, nesunkius sveikatos sutrikdymus, pabrėždamas, kad tokia išvada išplaukia iš šios normos aiškinimo ir santykio su kitomis BK V skyriaus normomis (2008 m. birželio 13 d. LAT nutartis Nr. 2A-3/2008). Tačiau vėlesnė teismų praktika pateikė visai kitokią nuostatą – 2014 metais LAT plenarinė sesija, nagrinėdama profesinių pareigų vykdymo teisėtumo klausimą bei žalos dydį, nurodė, kad nukrypsta nuo ankstesnių išaiškinimų ir laikosi nuostatos, kad asmenų, kurie padaro žalą vykdydami profesines pareigas, tačiau neviršydami įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytą įgaliojimų, baudžiamoji atsakomybė šalinama visais atvejais taikant BK 30 straipsnį, jame nėra nustatytų taikymo išimčių. Dėl to remiantis šiuo straipsniu pareigūnas neturi būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir padaręs didesnę žalą (pavyzdžiui, sunkų sveikatos sutrikdymą), jeigu vykdydamas profesines pareigas asmuo neperžengia teisės aktuose nustatytų ribų. Taip pat, LAT nurodė, kad aiškinant aktus turi būti įvertinamos ir BK 29, 31 str. nuostatos (LAT plenarinės sesijos nutartis Nr. 2K-P-1/2014).

Analogišką BK 30 straipsnio vertinimą pateikė ir prof. P. Kujalis, teigdamas, kad profesinių pareigų vykdymas turėtų būti suprantamas kaip norma, kuri priklausomai nuo situacijos „skolinasi“ žalos teisėtumo sąlygas iš kitų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių (Kujalis, 2014, p. 99). Manytina, kad aiški žalos dydžio neapibrėžtis įstatyme parodo šio profesinių pareigų vykdymo instituto probleminį aspektą – žalos ribų klausimas paliekamas vertinti prokurorui, teisėjui ar teismui atsižvelgiant į santykį su kitomis baudžiamąją atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis, kuris lemia sudėtingą BK 30 straipsnio taikymą ir taip paneigia šios baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės specifiškumą bei veikiantį subjektą – profesines pareigas vykdančią asmenį, kuris nėra eilinių įgūdžių asmuo ir yra pasiruošęs veikti didesnio pavojaus sąlygomis.

Atsižvelgiant į teismų praktikos išaiškinimus – žalos vertinimą apimą ne tik teisėtumo, bet ir minėtasis proporcingumo aspektas (kuo svarbesni interesai – tuo daugiau žalos galima sukelti), tačiau ir įvertinamos kitų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių ribos. Siekiant plačiau panagrinėti išskirtus aspektus, reikia įvertinti BK 30 straipsnio santykį su kitomis BK V skyriaus nuostatomis. Pastebėtina, kad dažnai situacijos, su kuriomis tenka susidurti pareigūnams ar kitiems profesines pareigas vykdančioms asmenims savo veikloje, ypač primena būtinąsias ginties, būtinąjo reikalingumo bei asmens, padariusio nusikalstamą veiką, situacijas. Todėl, atsižvelgiant į

teismų praktikos nuostatas, tolesnė analizė bus teikiama profesinės pareigos vykdymo santykiui su BK 28, 29, 31 straipsniais.

3.1. Profesinės pareigos vykdymo santykis su kitomis baudžiamąją atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis

3.1.1. Profesinės pareigos vykdymas ir būtinoji gintis

Būtinoji gintis – atsakomybę šalinantis institutas, kuris egzistuoja visų šalių teisėje ir suprantamas vienodai: gindamasis užpuolikai atsakomąjį smūgį smogęs asmuo išteisinamas tik jei veikė nedelsdamas ir adekvačiai (Pradel, 2001, p. 270). Tarptautinėje baudžiamojoje teisėje būtinoji gintis yra tiesiogiai įvardijama Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute (31 straipsnis), o EŽTPLAK paminėta netiesiogiai nurodant, kad gyvybės atėmimas negali būti laikomas neteisėtu, jeigu „tai įvyko neviršijant tokio jėgos panaudojimo, kai tai buvo neišvengiamai būtina (...) ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto“ (2 straipsnis).

Pastebėtina, kad užsienio šalių teisėje išsiskiriantis požymis – būtinaja gintimi siekiamas apsaugoti interesus. Kartais baudžiamuosiuose įstatymuose sutinkama abstrakti formuluotė, pavyzdžiui – Vokietijos BK numatyta, kad asmuo, padaręs veiką gindamasis, nesielgia neteisėtai; savigyna reiškia bet kokius gynybinius veiksmus, kurių reikia norint išvengti neišvengiamo neteisėto veiksmo – puolimo prieš save ar kitą“ (German Criminal Code Sec. 32); Prancūzijos BK numatyta, kad „asmuo nėra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, jei, norėdamas nutraukti nusikaltimo ar turto nusižengimo padarymą, jis atlieka gynybos veiksmą“ (French Penal Code Art. 122-5). Kai kuriuose baudžiamuosiuose įstatymuose sutinkamos aiškesnės formuluotės, pavyzdžiui – Italijos BK reglamentuota: „tas, kas padarė nusikaltimą, nėra baudžiamas už tai, kad jį privertė apginti savo ar kitų teisės pavojus, kylantis iš teisei priešingos veikos, tačiau gynyba turi būti proporcinga kėsiniui“, o saugomomis vertybėmis nurodomas besiginančiojo ar kitų saugumas bei turtas (Codice penale Italiano Art. 52).

Lietuvos baudžiamojoje teisėje būtinosios ginties institutą apibrėžiantis 28 straipsnis aiškintinas kaip – situacija, kai baudžiamojo įstatymo ginamiems interesams žala padaroma ginant save, kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės bei valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsinimosi, jei tuo nebuvo peržengtos būtinosios ginties ribos (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 181). Taigi, nacionaliam reglamentavimui būdinga aiškesnė ginamų gėrių apibrėžtis nei Vokietijos, Prancūzijos reglamentavime.

BK 28 straipsnio 1 dalies nuostata – „asmuo turi teisę į būtinąją gintį“, atskleidžia būtinios ginties kaip subjektinės teisės buvimą. Kai kurie autoriai baudžiamosios teisės teorijoje teigia, jog asmenims suteikiama teisė gintis nereiškia, kad niekas neturi pareigos ginti. Baudžiamosios teisės moksle teisinė pareiga ginti siejama su kategorija asmenų, turinčių pareigą: kovoti su nusikalstamumu, ginti valstybės bei visuomenės interesus. Tačiau, teigtina, kad pareigos buvimas ginti negali pašalinti asmens teisės gintis – tik dėl to, kad pasikeitė veikiančio subjekto profesija, reiškinys iš teisės negali virsti pareiga (Merkevičius, Pavilionis, 1999, p. 55). Todėl, keltinas klausimas: ar tinkamai vykdomi privalomi profesines pareigas vykdančio asmens veiksmai, apibrėžti įstatymuose, patenka į būtinios ginties turinį?

Teisės moksle yra nuomonių, jog būtinios ginties nuostatomis yra grindžiamas profesinių pareigų vykdymas, užtikrinantis proporcingą pažeistų teisių bei interesų gynimą (Jovaišas, 2007, p. 61). Baudžiamasis įstatymas suteikia teisę asmeniui, kuomet asmens teisių negalima apginti valstybinių institucijų turimomis priemonėmis, gintis pačiam nuo neteisėto, akivaizdaus ir realaus kėsinosi (Abramavičius *et al.*, 2001, p. 223). Pastebėtina, kad būtinios ginties bei profesinės pareigos vykdymo institutai yra iš esmės giminingi savo socialiniu turiniu. Būtinios ginties atveju žalos padaroma siekiant apsaugoti reikšmingus interesus – save, kitą asmenį, visuomenės ar valstybės interesus, nuosavybę, būsto neliečiamybę. Tapatus interesų gynimo tikslas yra numatytas profesinę veiklą apibrėžiančiuose įstatymuose. Pavyzdžiui, Policijos veiklos įstatyme nutatyta: „Policija, vadovaudamasi įstatymais ir kitais teisės aktais ir įgyvendindama policijos uždavinius, nešališkai gina visus asmenis, esančius Lietuvos Respublikos teritorijoje“ (4 straipsnio 1 dalis); taip pat prievartos panaudojimo teisėtumas teikia identišką būtinajai ginčiai nuostatą – „gindamasis ar gindamas kitus asmenis, nuosavybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsinosi ar pavojaus“ (27 straipsnio 1 dalies 1 punktas); panašiai ir Vidaus tarnybos statute – „sužinoję apie rengiamą ar daromą teisės pažeidimą, taip pat patys būdami teisės pažeidimo liudytojais imtis neatidėliotinių priemonių užkirsti kelią rengiamam arba daromam teisės pažeidimui“ (21 straipsnio 2 dalis). Taigi būtinios ginties nuostatomis grindžiamas profesinių pareigų vykdymas, o šis institutas nepašalina pareigūno teisės gintis pačiam kaip reglamentuoja įstatymai – „ginantis ar ginant kitus“.

Tačiau iš esmės panašius institutus atriboja veikiantis subjektas. Būtinoji gintis moksle traktuojama kaip prigimtinė kiekvieno asmens teisė, o nepasinaudojimas ja neužtraukia jokios teisinės atsakomybės (Abramavičius *et al.*, 2001, p. 223). Profesinių pareigų vykdymo atveju, asmuo veikia įpareigotas įstatymo ar kito teisės akto, o pareigų

nevykdymas jam gali užtraukti atsakomybę. Profesinių pareigų vykdymo atvejais asmuo, ginantis svetimus interesus – kitų asmenų, visuomenės, valstybės pripažįstamas taikantis ne būtinąją gintį, o vykdančiu įstatymą ar savo teisėtas tarnybos pareigas (Merkevičius, Pavilionis, 1999, p. 57).

Esant būtiniosios ginties situacijoms, pareigūnų atsakomybė šalinama profesinės pareigos vykdymo pagrindu. Štai vienoje byloje, policijos komisaras bandė sutramdyti viešąją tvarką pažeidinėjusius jaunuolius, tačiau pastarieji jį užpuolė, todėl asmuo ėmė gintis nuo pradėto pavojingo kėsینimosi. Šiuo atveju veiksmai turėtų būti traktuojami kaip būtinoji gintis, tačiau LAT nustatė, kad veiksmai laikytini tik profesinių pareigų vykdymu (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-3/2008). Bylose gali būti konstatuojama, kad būtiniosios ginties situacija lėmė specialiųjų priemonių panaudojimą. EŽTT byloje *Hokkanen prieš Suomiją* buvo nustatyta: „Pareiškėjo automobilis, laikinai sustojęs persekiojimo metu, staiga pradėjo greitai važiuoti netoli jo stovėjusio policijos pareigūno, kuris turėjo daugmaž vieną sekundę sureaguoti ir galėjo suprasti šią padėtį kaip būtiniosios ginties situaciją, kurioje jo bei jo kolegų gyvybėms grėsė pavojus, link. Teismo nuomone, tokioje situacijoje šaunamųjų ginklų panaudojimas siekiant sustabdyti automobilį bei užkirsti kelią tolimesnės žalos padarymui buvo pateisinamas. Nors teoriškai policijos pareigūnai galėjo turėti mažiau radikalių priemonių automobiliui sustabdyti, šios bylos aplinkybėmis jie galėjo panaudoti tik šaunamuosius ginklus.“ (1994 m. rugsėjo 23 d. EŽTT sprendimas byloje *Hokkanen prieš Suomiją*). Dar vienoje EŽTT byloje *Giuliani ir Gaggio prieš Italiją*, nustatyta, kad šaunamojo ginklo panaudojimą bei su juo susijusius padarinius pateisina pareigūno veikimas susiklosčiusioje situacijoje – veikimas įtūžusioje demonstrantų minioje, kuomet pareigūnas turi vienintelę gynybos priemonę – šaunamąjį ginklą bei jo gyvybei gresia pavojus (2011 m. kovo 24 d. EŽTT sprendimas byloje *Giuliani ir Gaggio prieš Italiją*). Taigi nustatčius, kad pareigūnas veikė būtiniosios ginties situacijoje bei įvertinus jo veiksmus būtiniosios ginties sąlygų aspektu, gali būti pateisinamos net išimtinė prievartos priemone laikomas šaunamojo ginklo panaudojimas.

Teigtina, kad užpuoliko profesija būtiniosios ginties atveju neturi reikšmės, jei puolančiojo subjekto veiksmai yra aiškiai neteisėti. Baudžiamosios teisės moksle teisė į būtiną gynybą teikiama vienodai visiems asmenims, nepaisant jų profesinio statuso, padėties (Ivanova *et al.*, 2010). Svarbu išskirti, kad negali būti pripažinti pavojingu kėsینimusi įstatymo ar kitų teisės aktų apibrėžti pareigūnų veiksmai (pavyzdžiui, administracinis sulaikymas, suėmimas baudžiamojo proceso tvarka), kuriais ribojamos žmogaus teisės ir laisvės (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 183), tačiau taip pat laikomasi nuostatos, kad kėsینimasis bus laikomas pavojingu ir asmuo nepraras teisės gintis, jei

užpuolikas bus pareigūnas, net ir vykdamas profesines pareigas – esminis momentas: neteisėti pareigūno veiksmai. Šie neteisėti veiksmai turėtų būti įvertinami labai objektyviai, nes priešingu atveju pasipriešinus teisėtiems pareigūno veiksams gali grėsti tiek administracinė (Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, 505 straipsnis), tiek baudžiamoji atsakomybė (BK 286 str.). Taigi, esminis momentas, leidžiantis priešintis pareigūnui ar kitam tarnybinės pareigas atliekančiam asmeniui – neteisėtas elgesys, vertintinas kaip pavojingas kėsinimasis.

Lyginant pareigūnų teisės ginti apimtį bei kito asmens būtinąsias gynybos metu atliekamų veiksmų apimtį, teigtina, kad profesinė pareiga suteikia daug platesnius įgaliojimus žalos apimtį prasme – pavyzdžiui, vykdydami profesines pareigas, pareigūnai gali teisėtai atimti gyvybę ne tik kaltiesiems (pvz., užpuolikams), bet netgi ir visiškai nekaltiesiems asmenims (pvz., pabėgimą įvykdžiusiems suimtiesiems, kuriems pareikšti įtarimai, kaip paaiškėja vėliau, nebuvo pagrįsti) (Jovaišas, 2007, p. 62). Žinoma, verta nepamiršti interesus ginantiems pareigūnams taikomų reikalavimų taikomų dėl prievartos priemonių panaudojimo (pavyzdžiui, Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnis), įpareigojančių padaryti kuo mažiau žalos bei kitų reikšmingų reikalavimų, saistančių jų turimus įgaliojimus.

Taigi būtinąsias ginties ir profesinės pareigos vykdymo institutai iš esmės giminingi, skirtumą lemia – veikiantis subjektas bei pareigos buvimas BK 30 straipsnio atveju, tačiau socialinis turinys tapatus. Pareigūnui susidūrus su būtinąsias ginties situacija, jo veiksmai turėtų būti vertinami ir BK 28 straipsnio prasme.

3.1.2. Profesinės pareigos vykdymas ir būtinasis reikalingumas

Būtinasis reikalingumas – taip pat plačiai paplitęs atsakomybę šalinantis institutas. Visų šalių teisė reikalauja, kad veikimas būtų būtinas asmens arba turto apsaugai: neveiksmingas nusikalstamas veikimas nėra pateisinamas (Pradel, 2001, p. 272). Pavyzdžiui, Prancūzijos BK numatyta, kad „asmuo neatsako už veiksmus, kuriuos atliko susidūręs su esamu ar gresiančiu pavojumi sau, kitam asmeniui ar turtui, jei šie veiksmai būtini asmens ar turto saugumui užtikrinti, išskyrus atvejus, kai naudojamos priemonės neproporcingos grėsmės rimtumui“ (French Penal Code Art. 122-7); Vokietijos BK numatyta, kad „asmuo, susidūręs su tiesioginiu pavojumi gyvybei, laisvei, garbei, nuosavybei ar kitam teisiniam interesui, kurio kitaip išvengti neįmanoma, daro veiksmą, kad išvengtų pavojaus siekdamas apsaugoti save ar kitą, neveikia neteisėtai, jei, pasvėrus prieštaraujančius interesus, paveikti teisiniai interesai nusveria tą, kuris pažeidžiamas“ (German Criminal Code Sect. 34).

Būtinasis reikalingumas Lietuvos baudžiamajame įstatyme artimas Vokietijos BK nuostatai, akcentuojant svarbesnio intereso principą, vertinant žalos dydį. BK 31 straipsnis aiškintinas kaip situacija, kai „asmuo neatsako už veiką, kurią jis padarė siekdamas pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ir valstybės interesams gresiantį pavojų, jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir padaryta žala yra mažesnė už tą, kurios siekiama išvengti“. Būtinąjį reikalingumą apima šios sąlygos: gresiantis pavojus pačiam asmeniui, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ir valstybės interesams; realus ir akivaizdus pavojus; gresiantis pavojus, kurį galima pašalinti tik darant žalą teisės saugomiems interesams; pavojus, pašalinamas darant žalą trečiajam asmeniui; padaryta žala, kuri yra mažesnė nei išvengta (Švedas *et al.*, 2019, p. 301).

Pastebėtina, kad būtinąjį reikalingumą atveju akcentuojamas reikšmingo pavojaus kilimas tam tikriems interesams ir vienintelis pavojaus pašalinimo momentas – žalos padarymas tam tikriems gėriams, siekiant apsaugoti reikšmingesnę gėrį. Kalbant apie profesinės pareigos vykdymą, taip pat akcentuotinas tam tikro visuomenei reikšmingo tikslo įgyvendinimas, pažeidžiant reikšmingas žmogaus teises. Institutus atribojantis momentas – veikimas pavojaus akivaizdoje yra profesinę pareigą vykdančio asmens privalomas būdas, kai šiuo atveju BK 31 straipsnio nuostatose veikimas nėra sąlygotas tam tikros pareigos. Šių baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atskyrimą pagrindžia BK 31 straipsnio 3 dalis. Šioje dalyje reglamentuota, kad asmuo negali pateisinti pareigos nevykdymo būtinąjį reikalingumo nuostatomis, jeigu jis dėl profesijos, pareigų ar kitų aplinkybių privalo veikti didesnio pavojaus sąlygomis (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 198). Prof. Kujalis atkreipia dėmesį, kad ši nuostata buvo numatyta jau 1903 m. Baudžiamajame Statute: „išdėstytos (būtinąjį reikalingumo) taisyklės nevertotinos tais atvejais, kada jau paties pavojaus vengti yra nusikalstamas darbas“ (46 straipsnio 3 dalis), tačiau vėlesniuose (1926; 1958; 1961 m.) baudžiamuosiuose įstatymuose šios nuostatos nebuvo numatyta (Kujalis, 2003, p. 52). Ši nuostata vertintina kaip reikšminga, nes nustato, kad profesines pareigas vykdyti neveikimu neįmanoma. BK 31 straipsnio 3 dalies nuostatą pagrindžia paprastas pavyzdys: gaisrininkas sprogus pramonės gamyklai turi gesinti pastatą, net ir suvokdamas, kad gelbėjimo veiksnių metu kils pavojus jo paties gyvybei. Taigi, profesines pareigas vykdančias asmenys negali atsisakyti vykdyti jiems pavestų pareigų, motyvuodami tuo, kad taip jie išvengs didesnės žalos – tai prieštarauja etikos principams ir pareigos nevykdymas gali užtraukti atsakomybę.

Veikimas būtinąjį reikalingumo situacijoje yra labai susijęs su pareigūnų pareiga veikti pavojaus akivaizdoje. Būtinąjį reikalingumą atveju pavojus turi būti įvertintas

akivaizdumo bei realumo kriterijumi, o gresiantis pavojus gali būti pašalintas tik darant žalą teisės saugomiems interesams (žalos padarymas yra laikomas vieninteliu būdu išgelbėti didesnę gerį) (Abramavičius *et al.*, 2001, p. 233). Policijos veiklos įstatymo 2 straipsnio 9 dalyje apibrėžiant prievartą, vienas iš esminių tikslų nurodomas – siekis išvengti pavojaus, o nurodomi esminiai policijos uždaviniai – žmogaus teisių ir laisvių apsauga bei visuomenės saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimas (5 straipsnio 1 dalies 1,2 punktas). Vadovaujantis būtinojo reikalingumo nuostatomis, esant realiam ir akivaizdžiam pavojui, pareigūnas gali padaryti žalą gindamas svarbiausius jo veikloje reglamentuotus gėrius.

Vadovaujantis proporcingumo principu (kuo svarbesni interesai – tuo daugiau žalos galima padaryti) profesinių pareigų vykdymo atvejais, galima teigti, kad subjektui leidžiama sukelti didesnę žalą nei būtinojo reikalingumo atveju. Būtinojo reikalingumo atveju žalos dydžio nustatymui vadovujamasi svarbesnio intereso principu: žala turi būti mažesnė už tą, kurios siekta išvengti, įvertinus visas bylos aplinkybes, taip pat ir žalų santykį – tiek kiekybiniu, tiek kokybiniu aspektu (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 200). Tokiu atveju, darytina prielaida, kad profesinę pareigą vykdančiam asmeniui žalos dydis nustatomas ne taip griežtai kaip būtinojo reikalingumo atveju – subjektui leidžiama padaryti kiekybiniu bei kokybiniu vertinimu didesnę bei reikšmingesnę žalą. Tačiau, jei profesines pareigas atliekantis asmuo veikia situacijoje tapačioje būtinojo reikalingumo situacijai, reikia įvertinti ar jo veiksmai atitiko 31 straipsnio sąlygas, taip pat ir dėl žalos dydžio.

Pažymėtina, kad pareigūnams dažnai tenka veikti būtinąjį reikalingumą primenančiomis situacijomis. Pavyzdžiui, vienoje baudžiamojoje byloje buvo nustatyta: „Kelių policijos patrulis, vykdydamas kelių priežiūros grandies patrulio pareigas, patruliuodamas nustatytu maršrutu, stabdė automobilį, nes įtarė, kad automobilį vairuoja neblaivus asmuo. Šiam automobiliui nestojus, nesant būtinojo reikalingumo panaudoti šaunamąjį ginklą prieš asmenį ir transporto priemonę, netinkamai įvertinęs situaciją ir neatsižvelgęs į nesustojusio automobilio vairuotojo padaryto administracinio teisės pažeidimo, nekėlusio tiesioginės grėsmės eismo saugumui ir žmonėms, pobūdį, neturėdamas tikslios informacijos apie galimą keleivių buvimą automobilyje, iš tolimo, apie 10 m, atstumo tamsiu paros metu iššovė penkis šūvius į dideliu greičiu važiuosio automobilio, kuriuo važiavo penki keleiviai, galinius ratus, tačiau šūviu pataikęs į automobilio galą sužalojo automobilyje važiuosį vieną keleivį, padarydamas jam sunkų sveikatos sutrikdymą, sukėlusį realų pavojų jo gyvybei“ (LAT nutartis Nr. 2K-380-942/2015). Šioje byloje buvo vertinamos ne tik BK 30 straipsnio, tačiau ir BK 31 straipsnio

nuostatos. Buvo siekta išsiaiškinti, ar pareigūnas turėjo teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš neblaivų vairuotoją, kuris nepakluso teisėtam pareigūnų reikalavimui ir ar jo veika gali būti traktuojama kaip nusikalstama, ar asmuo veikė BK 31 straipsnio sąlygomis. Byloje buvo nustatyta, kad pareigūnas, patekęs į būtinąjį reikalingumą primenančią situaciją, galėjo rinktis savo elgesio būdą, kuriuo žala nebūtų buvusi padaryta nei pavojaus šaltiniui, nei trečiajam asmeniui, todėl jo veiksmuose būtinąjo reikalingumo sąlygų nebuvo (Gutauskas, 2016, p. 83). Negalima nesutikti, kad pareigūnas siekė savo veiksmis išvengti didelės žalos apsvaigusio vairuotojo pavojingo vairavimo ir taip apsaugoti kitus eismo dalyvius, tačiau jis nenumatė, kad gali sukelti žalą automobilio keleiviui, todėl ir negalėjo įvertinti ar padaryta žala bus mažesnė už tą, kurios siekiama išvengti (pareigūnas nežinojo, ar automobilyje buvo daugiau asmenų be vairuotojo; šūviai buvo paleisti į nuolat didžiuliu greičiu tolstantį automobilį). Šioje byloje apskritai nebuvo nustatyta baudžiamąją atsakomybę šalinančių pagrindų.

Taigi, BK 31 ir BK 30 straipsnius skiria profesines pareigas vykdančio asmens įpareigojimas veikti tam tikroje situacijoje būtinąjo reikalingumo sąlygomis. Tarnybines pareigas atliekantis asmuo savo pareigos nevykdymo negali pateisinti būtinąjo reikalingumo nuostatomis, tai apibrėžia BK 31 straipsnio 3 dalis. Svarbesniojo intereso principas persveria žalos dydžio proporcingumo principą pareigūnui veikiant būtinąjo reikalingumo situacijoje.

3.1.3. Profesinės pareigos vykdymas ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas

Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas – baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė, kuri pateisina asmens veiksmus, kai vijantis, stabdant, neleidžiant ištrūkti ar kitais veiksmais aktyviai bandančiam išvengti sulaikymo nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui padaroma turtinė žala, nesunkus sveikatos sutrikdymas arba sunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo, o sulaikant nusikalstamą veiką padariusį asmenį, tyčia nužudžiusį ar pasikėsinusį nužudyti – sunkus sveikatos sutrikdymas, jei nusikalstamą veiką padariusio asmens nebuvo galima kitaip sulaikyti (BK 29 straipsnis). Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymą, pateisina EŽTPLAK, kurioje numatyta, kad gyvybės atėmimas negali būti laikomas neteisėtu, jeigu „tai įvyko neviršijant tokio jėgos panaudojimo, kai tai buvo neišvengiamai būtina (...) teisėtai suimant arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti“ (2 straipsnis). Taigi BK apibrėžtas pagrindas

sulaikymui – nusikalstamos veikos ar baudžiamojo nusižengimo padarymas (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 190).

BK 29 ir 30 straipsnių atriboja profesines pareigas vykdančio asmens pareiga. Nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymas yra kiekvieno asmens teisė. Šia teise asmuo gali pasinaudoti net ir tuo atveju, kai turi realią galimybę kreiptis į atitinkamą teisėsaugos instituciją (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 189). Tačiau, profesines pareigas vykduojantys asmenys – teisėsaugos institucijų pareigūnai – turi įpareigojimą sulaikyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį. Policijos veiklos įstatyme reglamentuota, kad pareigūnas turi įgaliojimus: „sulaikyti asmenis, padariusius nusikalstamą veiką ar įtariamus jos padarymu, ar asmenis, kurie slepiasi nuo teisėsaugos institucijų, gelbėti žmogaus gyvybę, sveikatą ar turtą, taip pat siekdamas užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai“ (22 straipsnio 2 dalis) bei „panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią nusikalstamai veikai ar administraciniam teisės pažeidimui (nusižengimui), sulaikyti nusikalstamą veiką ar administracinį teisės pažeidimą (nusižengimą) padariusį asmenį“ (26 straipsnio 1 dalis). Taigi pareigūnų, turinčių sulaikyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, veiksmai, kuomet asmeniui padaroma žalos, turi būti vertinami kaip profesinės pareigos vykdymas.

Svarbu pabrėžti, kad sulaikant nusikalstamą veiką padariusį asmenį žala gali būti padaroma tik jam, bet ne tretiesiems asmenims, o jei sulaikant asmenį žala padaroma tretiesiems asmenims – situacija gali būti vertinama pagal būtinojo reikalingumo taisyklės (BK 31 straipsnis). Todėl, anksčiau minėtoje byloje (LAT nutartis Nr. 2K-380-942/2015), kurioje kelių patrulis siekdamas sustabdyti neblaivaus asmens vairuojamą automobilį sunkiai sutrikdė keleivio sveikatą panaudojęs šaunamąjį ginklą, situacija nebuvo vertinama pagal BK 29 straipsnį. Taip pat skiriasi būtinojo reikalingumo ir nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymo žalos padarymo pagrindas bei dydis – BK 31 straipsnio pagrindas: gamtos, gyvulių, žmogaus sukeltas pavojus valstybės, visuomenės, asmens interesams; BK 29 straipsnio atveju – pagrindas praeityje padaryta nusikalstama veika; BK 31 straipsnio atveju žala turi būti mažesnė už išvengtąją, o 29 straipsnio – galima padaryti tik įstatyme apibrėžtą žalą, jos dydis nepriklauso nuo išvengtosios žalos dydžio (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 193).

Doktrinoje aiškinama, kad tam, kad žalos padarymas sulaikant nusikalstamą veiką padariusį asmenį būtų teisėtas, būtina šių sąlygų visuma: 1) sulaikomas nusikalstamą veiką padaręs asmuo; 2) sulaikomas asmuo vengia sulaikymo; 3) įstatyme numatyta žala proporcinga padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdžiui bei laipsniui; d) padaroma tik įstatyme nurodyta žala ir tik sulaikomajam (Švedas *et al.*, 2019, p. 296).

Pastebėtina, jog policijos pareigūnų veikloje dažnai pasitaiko situacijų, panašių į asmens, padariusio, nusikalstamą veiką, sulaikymo. Tokiose situacijose vertinami ne tik pareigūno veiksmai jo įgaliojimų ribose, tačiau ir BK 29 straipsnyje nustatytos teisėtumo sąlygos bei žalos dydis. Vadovaujantis LAT išaiškinimu (LAT nutartis Nr. 1S-90-557/2008): „teisėsaugos institucijų pareigūnai turi pareigą imtis veiksmų sulaikant nusikalstamą veiką padariusį asmenį, ir tokie jų veiksmai tokiu atveju vertintini kaip profesinių pareigų vykdymas (BK 30 str.), tačiau vertinant žalą, kylančią vykdant profesinę pareigą, būtina atsižvelgti, ar sulaikymo metu nebuvo padaryta didesnė žala, nei ji galima pagal BK 29 str. 1 d.“. Todėl byloje, kurioje pareigūnas siekdamas sulaikyti asmenį šaudė į transporto priemonę, buvo nustatyta: „V. Č., būdamas visiškai pagrįstai įsitikinęs, jog sulaiko nusikaltimą padariusį asmenį, ir išnaudojęs visus kitus jo sulaikymo būdus, teisėtai šaudamas į transporto priemonę dėl savo neatsargumo sunkiai sutrikdė A. J. sveikatą, o už tokį sveikatos sutrikdymą, vykdant profesines pareigas ir neviršijant įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytų įgaliojimų, asmuo baudžiamojon atsakomybėn netraukiamas.“ (LAT nutartis Nr. 1S-90-557/2008). BK 29 straipsnio atveju sunkus sveikatos sutrikdymas pateisinamas tik padarius žalos dėl neatsargumo, todėl šiuo atveju ši nuostata pritaikyta ir vertinant padarytos žalos dydį pareigūnui. Kitoje byloje BK 29 straipsnio teisėtumo sąlygų, pateisinančių pareigūnų veiksmus, sulaikant nusikalstamą veiką padariusį asmenį, nebuvo nustatyta: „Valstybės tarnautojas N.G., eidamas apskrities vyriausiojo policijos komisariato pareigas, daugiabučio namo pirmame aukšte, apskrities vyriausiajam patruliui L. S. iš lifto vedant sulaikytąjį I. K., o apskrities vyriausiajam patruliui L. S. – sulaikytąjį D. S., įtariamus padarius teisės pažeidimą, kurie fiziškai nesipriešino ir rankos buvo surakintos antrankiais už nugaros, suvokdamas, kad jų elgesys nekėlė grėsmės pareigūno ar kito asmens gyvybei ar sveikatai, tyčia, be jokio teisėto pagrindo panaudojo prieš juos fizinį smurtą – kumščiu sudavė po vieną smūgį D. S. ir I. K. į pilvo sritį, taip sukeldamas šiems fizinį skausmą“ (LAT nutartis Nr.: 2K-248-648/2020). Šioje byloje buvo įvertintos ne tik BK 30 straipsnio, bet ir BK 29 straipsnio nuostatos. Pastebėtina, kad nagrinėtoje byloje minėtosios BK 29 straipsnio sąlygos nebuvo nustatytos, nes valstybės tarnautojas fizinį smurtą panaudojo ne prieš sulaikomus, o jau prieš sulaikytus asmenis, kurie nesipriešino ir buvo surakinti antrankiais.

Taigi, BK 29 ir BK 30 straipsnius skiria profesines pareigas vykdančio asmens įpareigojimas sulaikyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį. Policijos pareigūnui sulaikant nusikalstamą veiką padariusį asmenį, turi būti atsižvelgiama ne tik į BK 30, tačiau ir BK 29 straipsnyje nustatytas teisėtumo sąlygas bei žalos dydžio ribas, taip pat įvertinant ar

pareigūnas buvo pagrįstai įsitikinęs, kad asmuo, kurį jis siekia sulaikyti, yra padaręs baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką.

Apibendrinant šią analizę, negalima paneigti, kad BK 30 straipsnio norma nekonkuruoja su BK 28, 29, 31 straipsniais. Profesinių pareigų vykdymas nuo šių normų skiriasi privalomu įpareigojimu veikti, kuomet eilinis asmuo turi tik subjektinę teisę ir galimybę pasirinkti veikti, nesaistomą atsakomybės neveikimo atveju. Pastebėtina, kad profesinių pareigų vykdymas kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė taikoma kaip prioritetinga norma situacijoms, primenančioms būtinąjį reikalingumą; būtinąją gintį bei asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo atveju, tokį taikymą lemia specialusis veikiantis subjektas – profesinę pareigą vykdantis asmuo. Todėl, pritartina prof. Kujalio nuomonei (Kujalis, 2014, p. 100), kad teismų praktika *de facto* BK 30 straipsnį laiko specialiąja profesines pareigas vykdančių asmenų baudžiamąją atsakomybę šalinančia aplinkybe, kuri yra skirta tų asmenų veiksams pateisinti, atliktiems būtinojo reikalingumo, būtinosios ginties, nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymo sąlygomis. Tai pagrindžia ir LAT išaiškinimas, kad kitos baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės gali būti taikomos pareigūnui tik išimtinu atveju, nesant BK 30 straipsnyje nurodytų sąlygų (LAT plenarinės sesijos nutartis Nr. 2K-P-1/2014). Taigi sutiktina su mokslininkų nuomonėmis, kad ši norma yra specialioji profesines pareigas vykdančių subjektų norma.

Esant situacijoms, primenančioms BK 28, 29, 31 straipsnius, pareigą vykdančio asmens veiksmai teisme tiriami atsižvelgiant į minėtųjų nuostatų teisėtumo sąlygas. Visgi, remiantis naujausiais teismų praktikos išaiškinimais, profesinių pareigų vykdymas vertinamas platesniu sukeltos žalos mastu lyginant su šiomis aplinkybėmis – „laikantis BK 30 straipsnio teisėtumo sąlygų žala turi būti pateisinama visais atvejais“ (LAT plenarinės sesijos nutartis Nr. 2K-P-1/2014).

Autorės vertinimu, esminis BK 30 straipsnio trūkumas – profesiniais veiksmais sukeltos žalos ribų nenustatymas. Pirmiausia, manytina, kad profesinių pareigų vykdymo atvejais veikia specialusis subjektas, kuris yra fiziškai bei psichologiškai pasirengęs, turintis neeilinių įgūdžių ir gebantis naudotis specialiosiomis priemonėmis, jo veiksmus sąlygoja nacionaliniai bei tarptautiniai teisės aktų reikalavimai (Europos Žmogaus Teisių Konvencija, EŽTT praktika – veiksmų proporcingumo, būtinumo, jėgos panaudojimo išimtinumo ir pan. reikalavimai). Preziumuojama, kad asmuo turi būti pasirengęs veikti pavojaus situacijose ir jis tokioms situacijoms yra ruošiamas (pavyzdžiui, Vidaus tarnybos statuto 34 straipsnyje numatytas pareigūnų tarnybinės veiklos vertinimas; Policijos veiklos įstatymo 15 straipsnyje numatytas periodinis pareigūnų tikrinimas vertinant, ar jie geba

veikti situacijose, susijusiose su prievartos, šaunamųjų ir kitų priemonių panaudojimu), todėl, manytina, kad šiems asmenims turėtų būti taikomi griežtesni sukeltos žalos dydžio standartai, nei eiliniams asmenims.

Antra, profesinę veiklą apibrėžiantys įstatymai bei kiti teisės aktai iš esmės teikia nuorodą, jog savo veikimu turi būti sukeliama kuo mažiau žalos. Todėl, manytina, kad aiškus ribų neapibrėžtumas vertintinas kaip BK 30 straipsnio spraga, kelianti diskusijų ir baudžiamosios teisės moksle (*nota bene*: Švedas *et al.*, 2017).

Todėl, pritariant prof. V. Piesliako nuomonei (Piesliakas, 2008, p. 42), teigtina, jog atsižvelgus į kitas baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes, BK 30 straipsnis turėtų būti taikomas tik padarius turtinę žalą arba nežymius, o išimtiniais atvejais – nesunkius sveikatos sutrikdymus. Šiuo atveju nustatyti profesinių pareigų vykdymo ribas baudžiamajame įstatyme vertintina kaip būtinybė, nes tik taip būtų pašalinama galimybė asmeniui nepažeidus BK 30 straipsnio teisėtumo sąlygų savo veiksmais sukelti sunkius padarinius.

IŠVADOS

1. Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių pagrindu padaryta veika formaliai atitinka nusikalstamos veikos sudėtį, o šios veikos naudingumas persveria jos pavojingumą, todėl įstatymo leidėjo ši veika vertinama kaip vertinga. Laikoma, kad žala, padaroma tam tikromis aplinkybėmis, keičia padarytos veikos reikšmę – veika nepraranda baudžiamumo, tačiau asmuo baudžiamojon atsakomybėn netraukiamas.
2. Profesinės pareigos vykdymu laikoma situacija, kai žalos baudžiamąjo įstatymo ginamiems interesams padaro asmuo, vykdamas įstatymuose ar kituose teisės aktuose apibrėžtas pareigas. BK 30 straipsniui būdingas subjekto neapibrėžtumas, lemiantis profesijų skaičiaus neribojimą, tačiau, sistemiškai aiškinant, laikytina, kad ši aplinkybė artimiausia subjektui, kuris veikia didesnio pavojaus sąlygomis bei susijęs su rizika padaryti žalos teisės saugomiems interesams.
3. Pirmoji BK 30 straipsnio sąlyga – įstatymų apibrėžta pareiga veikti – apima vertinimą: ar asmuo padarydamas žalos veikė profesinėje, darbinėje veiklos srityje ir ar įstatymas ar kitas teisės aktas įpareigojo jį atlikti veiksmus, susijusius su žalos padarymu.
4. Antrosios teisėtumo sąlygos nustatymas BK 30 straipsnio atveju apima vertinimą, ar asmuo savo veiksmais neviršijo suteiktų įgaliojimų ribų, atsižvelgiant į asmens konkrečių veiksmų būtinumą tam tikroms įvykio aplinkybėms. Pareigūnų veiksmų teisėtumo klausimas, susijęs su prievartos panaudojimo diskrecija, sprendžiamas atsižvelgiant į tarptautinį proporcingumo principą, plėtojamą EŽTT jurisprudencijoje. Remiantis proporcingumo principu nustatoma ar panaudotos jėgos mastas buvo adekvatus konkrečioms aplinkybėms. Išimtinės prievartos priemonės – šaunamojo ginklo – panaudojimas galimas tik neišvengiamam būtinumui, įvertinus: asmens pavojingumą, alternatyvių priemonių panaudojimą, prievartos proporcingumą bei panaudojimo padarinius.
5. BK 30 straipsnyje nėra apibrėžtas nei žalos dydis, nei pobūdis. Žalos dydis – vertinamasis kriterijus, kurį konkrečiu atveju nustato ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ir teismas. Vertinant žalos dydį atsižvelgiama į proporcingumo principo aspektą (kuo svarbesni interesai – tuo daugiau žalos galima sukelti), įvertinama ar asmuo nesukėlė žalos tyčiais veiksmais bei įvertinamos kitų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių nuostatos.

Teismų praktikoje aiškintina, kad profesiniais veiksmais sukelta žala turėtų būti šalinama visais atvejais, jei asmuo laikėsi BK 30 straipsnio teisėtumo sąlygų. Autorė žalos dydžio bei pobūdžio nenustatymą vertina kaip BK 30 straipsnio spragą, lemiantį problematišką šio straipsnio taikymą, todėl, siūlytina, atsižvelgiant į profesines pareigas vykdančią subjektą (įgūdžius, kvalifikaciją), BK 30 straipsnyje nustatyti profesinių pareigų vykdymo ribas: asmuo, vykdydamas profesinę pareigą, neatsako už turtinę žalą arba nežymius, o išimtiniais atvejais – nesunkius sveikatos sutrikdymus.

6. Profesinių pareigų vykdymą nuo būtinojo reikalingumo, būtinosios ginties ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo skiria įpareigojimas veikti bei veikiantysis subjektas, kuomet eilinis asmuo turi tik teisę veikti. Esant BK 30 straipsnio kolizijai su kitomis baudžiamąją atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis, profesinių pareigų vykdymas taikomas kaip prioritetinė norma, tačiau vertinant žalos dydį atsižvelgiama į šių aplinkybių žalos teisėtumo ribas.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas (1998). *Valstybės žinios*, 2003, 49-2165;
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987;
3. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2000). *OL*, 2012/C, 326/02;
4. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497;

Nacionaliniai teisės aktai:

5. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014;
6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741;
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341;
8. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). TAR, 11216;
9. Lietuvos Respublikos medicinos praktikos įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 102-2313;
10. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 49-1325;
11. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 90-2777 ;
12. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statutas (2003). *Valstybės žinios*, 42-1927;
13. Lietuvos Respublikos asmens ir turto apsaugos įstatymas (2017). TAR, 11934;

Ministrų įsakymai ir kiti poįstatyminiai teisės aktai:

14. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2015 m. kovo 10 d. Nr. V-340 įsakymas „Dėl Lietuvos medicinos normos MN 76:2015 „Vidaus ligų gydytojas. Teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė“ patvirtinimo“. TAR, 4427;
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. lapkričio 23 d. Nr. 1162 nutarimas „Dėl specialiųjų priemonių specifikacijos ir specialiųjų priemonių panaudojimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. TAR, 27588;

16. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2020 m. vasario 26 d. įsakymas Nr. 5-V-196 „Dėl Lietuvos policijos generalinio komisaro 2018 m. liepos 2 d. įsakymo Nr. 5-V-611 „Dėl Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“. TAR, 4596;

Užsienio valstybių teisės aktai:

17. French Penal Code (1992). Nuoroda internete: <https://www.legal-tools.org/doc/418004/pdf/>
18. Codice penale Italiano (1930). Nuoroda internete: <https://www.studiocataldi.it/codicepenale/codicepenale.pdf>
19. Swiss Criminal Code (1937). Nuoroda internete: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/en
20. German Criminal Code (1998). Nuoroda internete: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html

Specialioji literatūra:

21. Abramavičius, A. *et al.* (2001). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas;
22. Abramavičius, A. *et al.* (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras;
23. Bakševičienė, R. (2017). Diskrecijos sąvoka Lietuvos viešojoje teisėje. *Teisė*, 1392-1274 (105), 70-83;
24. Greičius, S. (2005). Prievartos naudojimo įgyvendinant valstybės sienos apsaugos tarnybos funkcijas teisinio reguliavimo aspektai. *Jurisprudencija*, 76(68), 59–69;
25. Gutauskas, A. (2016). Šaunamojo ginklo panaudojimas sulaikant pažeidimą darančius asmenis ar transporto priemones: šauti ar ne? Publikuota: *Baudžiamoji justicija ir verslas*, Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 73-89;
26. Ivanova, N. *et al.* (2010). *Kurs Rosijskogo ugolovnogo prava*. Maskva: ekonomika, X628.10я 73-1;
27. Jočienė, D. (2018). Pagrindinės bylų prieš Lietuvą Europos Žmogaus Teisių Teisme pamokos. Publikuota: *Dabarties iššūkiai teismams, užtikrinant žmogaus teises*. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 44-120;

28. Jovaišas, K. (2007). Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. *Teisės problemos*, 2 (56), 55-103;
29. Kujalis, P. (2002). Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių samprata. *Jurisprudencija*, 34(26), 58-72;
30. Kujalis, P. (2003). Būtiniojo reikalingumo nuostatų taikymo problema įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui. *Jurisprudencija*, 45(37), 70–77;
31. Kujalis, P. (2014). Profesinės pareigos vykdymas kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė baudžiamosiose bylose. Publikuota: *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*, Vilnius: VĮ Registrų centras, 91-101;
32. Kutoroff, A. (2016). Excuse in international law. *Capital University Law Review*, Vol. 44. Nuoroda internete: <https://ssrn.com/abstract=2649184>;
33. Leonaitė, E. (2013). *Proporciumo principas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla;
34. Matuzov N., Malko A. (2004). *Teorija gosudarstva i prava: učebnik*. Maskva: Jurist;
35. Merkevičius R., Pavilionis V. (1999). *Būtinoji gintis*. Vilnius: Justitia;
36. Misiūnas, E. (2008). Policijos pareigūno teisinio statuso elementų pusiausvyros problema. *Jurisprudencija*, 4(106), 100-107;
37. Morkūnienė A., Muliarčikas A. (2010). Policijos specialiųjų priemonių panaudojimo subjektai Lietuvoje ir jų diskrecija. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 2029-1701, 112-123;
38. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. (1999). *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia;
39. Piesliakas, V. (1996). *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį*. Vilnius: Atviras Lietuvos fondas;
40. Piesliakas, V. (1999). Baudžiamoji politika Lietuvoje po 1990 m. ir jos tendencijos. *Jurisprudencija*, 13(5), 55-80;
41. Piesliakas, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia;
42. Piesliakas, V. (2007). Baudžiamoji atsakomybė kaip nusikalstamos veikos padarymo teisinis padarinys. *Jurisprudencija*, 8 (98), 7-12;
43. Piesliakas, V. (2008). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia;
44. Pradel, J. (2001). *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas;

45. Riabkov, D. (2018). Služebno-profesionalnyj dolg oficera: meždisciplinarnij podchod k traktove poniatija. Publikuota: *Russian journal of education and psychology*. 9 (1-2), 175-188;
46. Švedas, G. et al. (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai*. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla;
47. Švedas, G. et al. (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. I knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla;
48. Vaišvila, A. (2000). *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia;

Teismų praktika:

49. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1994 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje *Hokkanen prieš Suomiją*, Nr. 19823/92;
50. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2004 m. gruodžio 20 d. sprendimas byloje *Makaratzis prieš Graikiją*, Nr. 50385/99;
51. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje *Peleckas prieš Lietuvą*, Nr. 18293/03;
52. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą*, Nr. 70659/01 ir Nr. 74371/01;
53. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. kovo 24 d. sprendimas byloje *Giuliani ir Gaggio prieš Italiją*, Nr. 23458/02;
54. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. gruodžio 20 d. sprendimas byloje *Finogenov ir kiti prieš Rusijos Federaciją*, Nr. 18299/03, Nr. 27311/03;
55. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. liepos 12 d. sprendimas byloje *Gedrimas prieš Lietuvą*, Nr. 21048/12;
56. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2019 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *Žemaitis prieš Lietuvą*, Nr. 74305/17;
57. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2019 m. lapkričio 19 d. sprendimas byloje *Znakovas prieš Lietuvą*, Nr. 32715/17;
58. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 181-6708;
59. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 23/04;
60. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 14/07-17/08-25/08-39/08;

61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-711/2003;
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-90-557/2008;
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-3/2008;
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-23/2011;
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-1/2014;
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-380-942/2015;
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-74-976/2017;
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-248-648/2020;
69. Vilniaus apygardos teismo 2019 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-633-576/2019;
70. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2014 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-295-873/2014;

Kiti šaltiniai:

71. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2020 m. vasario 21 d. ataskaita Nr. NŽTI-2019/1-1;
72. Publikacija žiniasklaidos portale (2021 sausio 11d.). Nuoroda internete: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/nufilmuotas-skandalingas-zymiojo-pareiguno-elgesys-lazda-i-galva-trenkia-nesipriesinusiame-vyru-59-1437320>
73. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus: žiūrėta 2021-02-04]. Nuoroda internete: <http://ikiis.lki.lt/dabartinis>

SANTRAUKA

Profesinės pareigos vykdymas kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė Karolina Matkevičiūtė

Magistro darbe analizuojamas profesinės pareigos vykdymas, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė, nagrinėjant reikšmingus teisės aktus, mokslininkų išvalgas doktrinoje bei teismų praktikoje pateiktus išaiškinimus. Tema atskleidžiama apibrėžiant principines baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių nuostatas bei jų rūšis Lietuvoje, dėsningai pereinant prie pagrindinio darbo objekto – profesinės pareigos vykdymo.

Šiame darbe atskleidžiama profesinės pareigos vykdymo samprata bei bruožai. Esminis dėmesys darbe teikiamas profesinės pareigos vykdymo sąlygoms, išplaukiančioms iš BK 30 straipsnio nuostatų, kurios lemia veikos, padarytos veikiant šiomis sąlygomis, teisėtumą – tai įstatymų nustatytos pareigos veikti buvimas bei įstatymų ir kitų teisės aktų įgaliojimų neviršijimas. Įgaliojimų neviršijimo aspektai vertinami atsižvelgiant į teismų praktikoje dažnai analizuojamą pareigūnų prievartos veiksmų teisėtumą bei analizuojant įstatymų teikiamą diskrecijos teisę panaudoti prievartą. Darbe atskleidžiama, kad profesinių pareigų vykdymo metu pažeidžiamos asmens teisės, garantuojamos tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu, todėl vertinant profesines pareigas vykdančių asmenų veiksmus, turi būti įvertinamos tarptautinio proporcingumo principo nuostatos. Taip pat darbe aptariamas problemis žalos ribų aspektas bei jo nevienareikšmiškas vertinimas doktrinoje bei teismų praktikoje. Darbe sistemiškai aptariamas ir profesinės pareigos vykdymo santykis su būtinuoju reikalingumu, būtinaja gintimi, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymu. Šiame magistro darbe taip pat įvertinama, kiek pagrįstas yra dabartinis reglamentavimas baudžiamajame įstatyme neapibrėžiant žalos dydžio bei pobūdžio profesinių pareigų vykdymo atvejais.

SUMMARY

Discharge of professional duty as circumstance eliminating criminal liability

Karolina Matkevičiūtė

The master 's thesis analyzes the performance of professional duty as a circumstance eliminating criminal liability, examining both significant legal acts, scholars' insights in doctrine and interpretations provided in case law. The topic is revealed by analyzing the basic provisions of the circumstances eliminating criminal liability and their types in Lithuania, regularly moving to the main object of work - performance of professional duty.

This work reveals the concept and features of professional duty. Essential attention is paid in the work to the conditions of performance of professional duty arising from the provisions of Article 30 of the Criminal Code, which determine the legality of the act committed under these conditions - the existence of a duty established by law and not exceeding the powers of laws and other legal acts. Aspects of non-abuse of power are assessed in the light of the lawfulness of coercive actions by officials, which is often analyzed in case-law, and in the light of the statutory discretion to use force. The exercise of professional duties violates the rights of the individual, which are guaranteed both at the national and international level, therefore the provisions of the principle of international proportionality must be assessed when assessing the actions of persons performing professional duties. The thesis discusses the problem aspect of damage limits and its ambiguous assessment in doctrine and case law. This work also systematically discusses the relationship between the performance of a professional duty and the necessity, the necessary defense, the detention of a person who has committed a criminal offense. The work assesses the justification of the current legal regulation in the criminal law without defining the amount and nature of damage in the performance of professional duties.